

τα αγια νερα του νομου φθιωτιδας

ΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΙΧΝΕΥΣΕΙΣ

Τα άγια νερά του νομού Φθιώτιδας - θέσεις και ανιχνεύσεις
Ερευνητική εργασία των: Ελένη Τσατσάνη - Ευαγγελία Αποστόλου
Επιβλέπων: Θεοκλής Καναρέλης
Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
ΒΟΛΟΣ 2010-2011

ΤΑ ΑΓΙΑ ΝΕΡΑ ΤΟΥ Ν. ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ - ΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΙΧΝΕΥΣΕΙΣ

προσέγγιση

Στην Ελλάδα, οι θερμές πηγές αποτελούν τόπους αναφοράς με διαφορετική σημασιολογία στο πέρασμα του χρόνου. Αντικείμενο του ερευνητικού είναι μέσα από μια θεωρητική και εμπειρική μελέτη να προσεγγίσουμε και να αναγνωρίσουμε τις θέρμες στο Ν. Φθιώτιδας. Οι πηγές της μελέτης συναντώνται στις περιοχές: Υπάτης, Θερμοπυλών, Πλατυστόμου, Καλλιδρόμου, Αρχανίου, Παλαιοβράχας και Καμένων Βούρλων. Η γεωγραφική μορφολόγηση, η υπογράμμιση των αισθήσεων, η ιερότητα των χώρων, οι μύθοι και οι παραδόσεις, οι ανθρώπινες επεμβάσεις και δραστηριότητες, είναι τα θέματα που μας απασχόλησαν κατά τη διάρκεια της πραγμάτωσης του ερευνητικού.



ΠΗΓΕΣ ΑΡΧΑΝΙΟΥ
ΠΗΓΕΣ ΠΛΑΤΥΣΤΟΜΟΥ

ΠΗΓΗ ΠΑΛΑΙΟΒΡΑΧΑΣ

ΛΟΥΤΡΑ ΥΠΑΤΗΣ

ΠΗΓΕΣ ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΟΥ
ΠΗΓΕΣ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ

ΠΗΓΕΣ ΚΑΜΕΝΩΝ ΒΟΥΡΑΣΩΝ

ΛΑΜΙΑ

ΜΑΛΙΑΚΟΣ ΚΟΛΠΟΣ

ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ ΝΟΜΟΥ ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ

μορφολογία - γεωλογικά φαινόμενα

Ο νομός Φθιώτιδας ανήκει στη Στερεά Ελλάδα με πρωτεύουσα τη Λαμία. Συνορεύει βόρεια με τους νομούς Μαγνησίας, Λάρισας και Καρδίτσας, νότια με τους νομούς Βοιωτίας, Φωκίδας και Αιτωλοκαρνανίας, δυτικά με το νομό Ευρυτανίας, ενώ ανατολικά βρέχεται από το Αιγαίο πέλαγος (Ευβοϊκός κόλπος, Μαλιακός κόλπος, δίαυλος ορέων). Το ανάγλυφο του νομού διαμορφώνεται από τη ρηξιγενή χοανοειδή λεκάνη του Σπερχειού, η οποία ανοίγεται στο Μαλιακό κόλπο, ενώ στις τρεις άλλες πλευρές της κλείνεται από βουνά.

Στα σύνορα με το νομό Μαγνησίας εκτείνεται το όρος Όθρυς. Στα βορειοδυτικά του νομού απολήγει η νότια Πίνδος, νοτιότερα υψώνεται ο όγκος του Τυμφρηστού κι έπειτα αρχίζει η οροσειρά των Βαρδουσίων. Η ανατολική συνέχεια των Βαρδουσίων είναι η Οίτη, μεσολαβεί ο χαμηλός αυχέννας του Μπράλου κι έπειτα αρχίζει το Καλλίδρομο το οποίο έχει κατεύθυνση από βορειοδυτικά προς νοτιοανατολικά, παράλληλη προς την ακτή που εκτείνεται σε όλη την επαρχία Λοκρίδος. Στην ανατολική πλευρά του Καλλίδρομου και κοντά στην ακτή βρίσκονται τα

χαμηλότερα βουνά Κνήμης, πάνω από τα Καμένα Βούρλα και Προφήτης Ηλίας.¹ Μεταξύ των ορεινών όγκων υπάρχουν υψίπεδα, πεδιάδες, κοιλάδες, ποτάμια και παραπόταμοι, χείμαρροι και υγρότοποι, που διαμορφώνουν μοναδικά οικοσυστήματα.

Τρεις μεγάλες λιθολογικές ενότητες αποτελούν τον φθιωτικό χώρο. Η βόρεια-βορειοανατολική ενότητα που αποτελείται από οφιόλιθους, ασβεστόλιθους και σχιστοκερατόλιθους. Η νότιο-νοτιοανατολική ενότητα, όπου κυριαρχούν οι ασβεστόλιθοι του Παρνασσού και της Γκιώνας και η δυτική ενότητα, όπου συναντάται η φλύσχη της Πίνδου. Στην κοιλάδα του Σπερχειού συναντάμε πολλά ρήγματα με διεύθυνση από ανατολή προς δύση. Οι ιδιαίτερες αυτές συνθή-

¹ Εγκυκλοπαίδεια Δομή, Εκδόσεις: Δομή, Αθήνα 1971

κες ευνόησαν την εμφάνιση θερμοπηγών σε ολόκληρο το μήκος της.²

Η έκταση του Δέλτα του Σπερχειού παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην τοπιογραφία, καθώς ήταν παλαιότερα θάλασσα που βαθμιαία οπισθοχώρησε λόγω των προσχώσεων του ποταμού. Κατά την εποχή του Ομήρου αναφέρεται ότι η θάλασσα έφτανε ως τα Καλύβια, συνοικισμό δυτικά της Λαμίας. Ο ποταμός με τα άφθονα φερτά υλικά σχημάτισε αυτή την προσχωσιγενή πεδιάδα της Ανθήλης, της Ροδίτσας, των Θερμοπυλών και της Αγ.Τριάδας. Στην περιοχή του δέλτα τα εδάφη είναι άργυρο-ιλυώδη, πλούσια σε ασβέστιο και μαγνήσιο και μέτρια εφοδιασμένα σε κάλιο. Επίσης, μεγάλη σημασία για την περιοχή του δέλ-

² Βασίλης Α. Μάργαρης, «Φθιώτιδα – Λαμία», Εκδόσεις: Βασίλης Α. Μάργαρης, Λαμία 2000

τα έχει η επίδραση των θαλάσσιων νερών. Λόγω της μικρής κλίσης που παρουσιάζει η περιοχή προς τη θάλασσα η ροή των νερών του ποταμού είναι ήρεμη και σε περίπτωση πλημμυρίδας τα θαλάσσια νερά εισδύουν στην κοιτή και εισχωρούν αρκετά μέσα στη ξηρά κατακλύζοντας μεγάλα εδαφικά τμήματα.³

Θερμομεταλλικές πηγές περιοχής Ευβοϊκού και Μαλιακού κόλπου

Οι πηγές και οι αναβλύσεις συνδέονται στενά με τον κύκλο του νερού στη φύση, την υδρολογική ισορροπία και το υδρολογικό ισοζύγιο του υπόγειου νερού. Σχηματίζονται όταν το βρόχινο νερό διεισδύει στο έδαφος και διαλύει τις διάφορες στερεές ουσίες με τις οποίες έρχεται σε επαφή, λόγω της αύξησης της θερμοκρασίας του. Η πηγή διαβαθμίζεται ανάλογα με

³ Κωνσταντίνος Καραγκούνης, «Σημειώσεις εκπαιδευτικής εκδρομής, διαδρομή Αθήνα – Θερμοπύλες», Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Μάθημα Γεωλογίας, Αθήνα 2004

το στοιχείο που κυριαρχεί. Έτσι, υπάρχουν οι «οξυανθρακικές», που περιέχουν διοξείδιο του άνθρακα, οι «θειούχες» που περιέχουν υδρόθειο, οι «αλκαλικές» που περιέχουν όξινο ανθρακικό νάτριο ή λίθιο, οι ραδιενεργές κ.ά.⁴

Οι θερμομεταλλικές πηγές που βρίσκονται στην περιοχή της έρευνάς μας (Καμένων Βούρλων, Κονιαβίτου, Θερμοπυλών, Καλλιδρόμου, Υπάτης, Πλατυστόμου, Παλαιοβράχας και Αρχανίου), δηλαδή στην περιοχή των Λιχάδων νήσων μεταξύ Β.Δ. Ευβοίας και Ανατολικής Ελλάδας, οφείλουν την προέλευσή τους στην ηφαιστειότητα της περιοχής και στην ύπαρξη ρηγμάτων. Οι θέσεις των πηγών είναι πάνω σε ρήγματα ή σε επαφές ασβεστολιθικών πετρωμάτων.⁵

⁴ http://www.ethnos.gr/επίσκεψη_Μάης_2010

⁵ Κων/νος Καραγκούνης, «Σημειώσεις εκπαιδευτικής εκδρομής, διαδρομή Αθήνα-Θερμοπύλες», Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Μάθημα Γεωλογίας, Αθήνα 2004

Η θερμοκρασία στις θερμές πηγές παραμένει σταθερή σε όλες τις εποχές του έτους και η αιτία είναι το βάθος από όπου προέρχεται το νερό. Το βάθος υπολογίζεται με βάση τη θερμοκρασία του νερού, που αυξάνεται κατά 1°C για κάθε 30 μ. βάθους, αφαιρώντας αρχικά τα πρώτα 30 μ. Οι θερμές πηγές έχουν μεγάλη διαλυτική ικανότητα που διαφέρει ανάλογα με τη θερμοκρασία της κάθε πηγής. Εξαιτίας αυτής της ιδιότητας υπάρχουν μεγάλα ποσοστά ορυκτών ουσιών. Η δύναμη των πηγών είναι μεγαλύτερη από εκείνων που το νερό παρασκευάζεται και περισσότερο δραστική, καθώς υπάρχουν πάρα πολλές διαφορές ως προς την ποιότητα από τη γη που διέρχονται. Άλλα περνάνε μέσα από πετρώδη εδάφη, άλλα από αλμυρά, άλλα από στύψη και άλλα από θειάφι ή από πετρώματα

χαλκού, ασφάλτου και σιδήρου.⁶

Τα νερά αυτών των πηγών όταν φθάνουν στην επιφάνεια του εδάφους, επειδή δεν δημιουργείται πίεση, αφήνουν να εκτονωθούν τα αέρια υπό μορφή φυσαλίδων. Αφού απελευθερωθούν, ταυτόχρονα ψύχονται και κατακάθονται στο έδαφος, σχηματίζοντας στο πέρασμα του χρόνου πετρώματα. Πολλές φορές οι αποθέσεις των στοιχείων είναι αρκετές, ώστε να αλλάζουν το ανάγλυφο του εδάφους.⁷

χλωρίδα

Η Φθιώτιδα κλιματολογικά βρίσκεται σε υποτροπική μεσογειακή ζώνη, που χαρακτηρίζεται

⁶ Ευγενίου Φωκά, «Γενικά αρχαία υδροθεραπείας και ιατρικής κλιματολογίας», Αθήνα 1957

⁷ http://www.civ.uth.gr/lessons/52%5Ckephalaio_4.pdf/επίσκεψη Σεπτέμβρης 2010

από θερμό, ξηρό καλοκαίρι και ήπιο υγρό χειμώνα. Εξαιτίας του έντονου ανάγλυφου στο εσωτερικό του νομού το κλίμα που διαμορφώνεται είναι κυρίως ηπειρωτικό.⁸

Αξίζει να σημειωθεί πως στην απόληξη του Σπερχειού ποταμού η χλωρίδα εξαρτάται από την υγρασία και την αλατότητα. Το τοπίο μοιάζει ερημικό και μοναχικό. Χαμηλή θαμνώδης βλάστηση κυριαρχεί σε μια εδαφική ζώνη κατά μήκος των ακτών του υδροβιότοπου, που στο εσωτερικό του επηρεάζεται από τα θαλασσινά νερά που εισρέουν συχνά στην περιοχή. Εκεί τα εδάφη είναι αλατούχα και η βλάστηση χαμηλή, αραιή κι ανθεκτική στις δυσμενείς συνθήκες. Πιο

πάνω τα εδάφη που δεν επηρεάζονται από το θαλασσινό νερό έχουν αποδοθεί για καλλιέργεια (καλλιέργεια ρυζιού κατά κύριο λόγο).⁹ Στο νομό Φθιώτιδας ανάλογα με το υψόμετρο και το μικροκλίμα δημιουργούνται συμπλέγματα από ποώδη, θαμνώδη, δεντρώδη βλάστηση. Κάποια από τα είδη που ευδοκιμούν είναι η λευκάμπελη, η αγράμπελη, η ρίγανη, το αγριοτρίφυλλο, το σπαράγγι, η φτέρη, η φεστούκα, η δακτυλίδα, το σπάρτο, το πουρνάρι, το φιλίκι, η τσαπουρνιά, η κρανιά, η κουτσουπιά, το σχοίνο, ο βάτος, ο κισσός, οι συκιές, τα φυλλοβόλα δρύ, πλατύφυλλα δέντρα, βελανιδιές, οξιές και κωνοφόρα, πεύκα, έλατα και κυπαρίσσια.

⁸ Ευθυμίου Γ., Μερτζάνης Α., Σαπουντζής Μ., Ζακυνθινός Γ., «Ανθρωπογενείς επιδράσεις στο δέλτα του π. Σπερχειού - μέτρα προστασίας, ανάδειξης και διαχείρισης των φυσικών οικοσυστημάτων», ΗΕΛΕCO ΤΕΕ, Αθήνα 2005

⁹ Κωνσταντίνος Καραγκούνης, «Σημειώσεις εκπαιδευτικής εκδρομής, διαδρομή Αθήνα-Θερμοπύλες», Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Μάθημα Γεωλογίας, Αθήνα 2004

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

Ο αριθμός των μεταλλικών πηγών στην Ελλάδα είναι μεγάλος, εξαιτίας των γεωλογικών της συνθηκών. Ψυχρά και θερμά μεταλλικά νερά αναβλύζουν δίπλα σε ακρογιαλιές, σε λίμνες και ποτάμια, σε ορεινούς όγκους και σε πεδινές εκτάσεις. Από την αρχαιότητα ο άνθρωπος χρησιμοποίησε το νερό αυτό για τη θεραπεία της ψυχής και του σώματος.

Ο Ιπποκράτης (460-356 π.Χ.) είναι ο πρώτος που μελετά τα θερμά και ψυχρά λουτρά ως προς την ιαματική τους χρήση μέσω της επιστήμης και όχι μέσω της θρησκείας. Κατηγοριοποίησε τα νερά σε: «ὕδωρ ποτόν, αλμυρόν, θάλασσα». Το μεταλλικό νερό είναι αυτό που αναφέρεται ως αλμυρόν και διευκρινίζει ότι έχει ευεργετικές ιδιότητες, ωστόσο δεν επιφέρει το ίδιο αποτέλε-

σμα σε όλους τους αρρώστους.¹⁰

Τον 5^ο και 6^ο π.Χ. αιώνα η ιατρική ασκούνταν στα Ασκληπεία τα οποία λειτουργούσαν ως χώροι λατρείας και ως θεραπευτικά κέντρα. Τα περισσότερα Ασκληπεία χτίζονταν σε ιαματικές θερμοπηγές, σε ψυχρές πηγές, σε ποτάμια ή κοντά στη θάλασσα.

Οι αρχαιοελληνικές κατακτήσεις στον τομέα της υδροθεραπείας συνεχίστηκαν στη ρωμαϊκή εποχή. Ο φιλόσοφος και ιατρός Γαλήνος (130-200 μ.Χ.) διαχώρισε τα κοινά λουτρά από αυτά των πηγών, ενώ ταξινόμησε τα λουτρά με βάση τη θερμοκρασία και τη χημική σύσταση του νερού.¹¹

¹⁰ Δημήτριος Δ. Λυπουρλής, «*Ιπποκρατική ιατρική*», Σημειώσεις: Όρκος, Περί ιερής νόσου, Περί αέρων υδάτων τόπων, Προγνωστικόν, Εκδόσεις: Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1983

¹¹ Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών πηγών Ελλάδας - Ελληνική Θερμαλιστική Εταιρεία, «*Ελληνικός θερμαλισμός: Ιαματικές πηγές και λουτροπόλεις*», Θεσσαλονίκη 2006

Ο χριστιανισμός έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την ηθική χαλαρότητα που επικρατούσε στις θέρμες. Ειδικά κατά τον μεσαίωνα για τον χριστιανισμό η βρωμιά και η ανέχεια ήταν δείγματα πίστης. Γενικότερα αυτή την περίοδο στη δύση συνιστάται να αποφεύγεται η χρήση των θερμών και των δημόσιων λουτρών, καθώς επιδημίες και λοιμοί μαστίζουν πολλές περιοχές.¹² Κατά τη βυζαντινή περίοδο και παρά την αρνητική στάση της εκκλησίας, η λειτουργία των λουτρών και της υδροθεραπείας στον ελληνικό χώρο συνεχίζεται. Η χρήση των ιαματικών λουτρών περιορίστηκε στο ελάχιστο ή κι έπαψε μετά το τέλος της αυτοκρατορίας. Ωστόσο, τα βυζαντινά λουτρά χρησιμοποιήθηκαν από τους Οθωμανούς και μετατράπηκαν σε ισ-

λαμικά λουτρά, τα χαμάμ.

Στην Αναγέννηση η υδροθεραπεία επανάκαμψε κι αντιμετωπίστηκε ξανά επιστημονικά, όπως στην αρχαιότητα.

Το 1830 στην Ελλάδα για πρώτη φορά συγκροτήθηκε επιστημονική επιτροπή με σκοπό την ανάλυση και την αξιολόγηση των ιαματικών πηγών. Έκτοτε μέχρι το 1935 κατασκευάστηκαν και οργανώθηκε η λειτουργία σημαντικών λουτροπόλεων στη χώρα μας (Λουτράκι Περαχώρα, Μέθανα, Αιδηψός, Κυλλήνη, Υπάτη, Καϊάφας, Μανδράκι Νισύρου, Σμόκοβο, Νέα Απολλωνία, Θερμή Λέσβου, Λαγκαδάς, Καμένα Βούρλα, Πλατύστομο, Ελευθερές Καβάλας, Θέρμα Ικαρίας, Θερμοπύλες). Το 1950 συστάθηκε ο Ε.Ο.Τ. (Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού), ενώ στις δεκαετίες του '60 και του '70

¹² Georges Vigarello, «*Το καθαρό και το βρόμικο : η σωματική υγιεινή από τον Μεσαίωνα ως σήμερα*», Μετάφραση: Μαρκέτος Σπύρος, Εκδόσεις: Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2000

οι λουτροπόλεις γνώρισαν μεγάλη άνθιση. Ο Ε.Ο.Τ. ανέλαβε και διατηρεί μέχρι σήμερα την κύρια επίβλεψη των λουτρών. Στη δικαιοδοσία του βρίσκονται οι πηγές «τουριστικής σημασίας» κι έχει παραχωρήσει στην τοπική αυτοδιοίκηση (Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, 1983) και σε ιδιώτες τις πηγές που έχουν «τοπική σημασία». Σε κάθε εποχή η κοινωνική αντίληψη γύρω από τη χρήση του ιαματικού νερού διαμορφωνόταν ανάλογα με τη θρησκεία, την πολιτική και την γνώση. Στον ελληνικό χώρο έως το πρόσφατο παρελθόν υπήρχε μία απαξίωση για τις λουτροπηγές, τις οποίες επισκέπτονταν και συνεχίζουν να επισκέπτονται κυρίως ηλικιωμένοι με τη χρήση των επιδομάτων των ταμείων. Ωστόσο, σήμερα η κοινωνία αρχίζει να στρέφεται στα μοντέλα τρόπου ζωής που υπαγορεύονται

από τις διεθνείς τάσεις (π.χ. spa), που προωθούν το τρίπτυχο: υγεία, ομορφιά, νεότητα. Φαίνεται δηλαδή, πως γίνεται ένας επαναπροσδιορισμός της χρήσης των μεταλλικών νερών ως προς το πρότυπο ζωής που είχαν αναπτύξει οι αρχαίοι Έλληνες. Το ελληνικό κράτος δεν μετέχει ενεργά στις επιταγές σύγχρονες απαιτήσεις κι έτσι, διακρίνεται μια κινητοποίηση εκμετάλλευσης των θερμοπηγών με πρωτοβουλία κατά κύριο λόγο των ιδιωτών.

οι μύθοι και οι παραδόσεις – η ιερότητα των χώρων
Τα αγιάσματα των υδάτων, δηλαδή τα από κάποια θείκη επίπνευση ή κάποια παρουσία αγίου αγιασμένα και θαυματουργά νερά ήταν και είναι μέσα στους αιώνες μια λατρευτική πραγματικότητα, στηριγμένη τόσο στη θρησκευτική πίστη όσο και στη φυσική αλήθεια, ότι το νερό

είναι το πρωταρχικό και το απαραίτητο πάντα στοιχείο της ζωής. Ο καθαρισμός με νερό είναι απαραίτητος σε όλες τις κρίσιμες στιγμές της ανθρώπινης ζωής, στη γέννηση, το γάμο, το θάνατο. Το νερό είναι συνυφασμένο με τη σπονδή, την προσευχή και τη θυσία σε θεότητες υπαγορεύοντας και τον τυπικό εξαγιασμό του. Τρεις κυρίως ιδιότητές του η ανανεωτική δύναμή του στη βλάστηση και στην όλη συντήρηση του πληρώματος της γης, η καθαριστική του επίδραση, με τη λευκότητα και την αέναη ροή και τέλος η μαγική σημασία της εκπήγασής του από τη γη, έκαναν τους ανθρώπους να το προσέξουν με δέος κι ευγνωμοσύνη, να το θεοποιήσουν ή να το θέσουν στην προστασία των θεών, οπουδήποτε κι αν υπήρχε στη βροχή, στις πηγές, στους ποταμούς, στα πηγάδια. Οι πηγές ειδικά αν παρούσαζαν λόγω της ορυκτής

τους προέλευσης και θεραπευτικές ιδιότητες θεωρούνταν ιερές και θεόσταλτες.¹³ Η λατρεία του νερού της πηγής, του ποταμού και της λίμνης φαίνεται ότι προϋπήρχε της θρησκείας. Οι μύθοι, οι δοξασίες και οι παραδόσεις για τα «Στάγια νερά», για δαίμονες, νύμφες και νεράιδες των πηγών, λιμνών και ποταμών είναι γνωστές ως σήμερα και συσχετίστηκαν με θεότητες που τους αποδόθηκαν ιαματικές ιδιότητες.¹⁴

Η θερμιά Άρτεμης ήταν προστάτιδα των ιαματικών νερών και συνήθιζε να λούζεται σε σπήλαια μαζί με τις νύμφες που την συνόδευαν. Οι νύμφες, οι οποίες ήταν κόρες του Δία και ονομάζονταν Ναϊάδες, ήταν θεότητες που κατοί-

¹³ Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών πηγών Ελλάδας - Ελληνική Θερμολιστική Εταιρεία, «Ελληνικός Θερμολισμός: Ιαματικές πηγές και λουτροπόλεις», Θεσσαλονίκη 2006

¹⁴ Δημήτριος Γ. Καπνιάς, «Η κοιλάδα του Σπερχειού στο χωροχρόνο», Πάτρα 2000

κούσαν στις πηγές και τους αποδίδονταν η ικανότητα να θεραπεύουν και να αποκαλύπτουν στους ανθρώπους τη μελλοντική πορεία των ασθενειών. Ο Όμηρος στην Ιλιάδα (στ. 147) αναφέρει: Ο Πηλέας αφιερώνοντας στο Σπερχειό την κόμη του Αχιλλέα, υποσχέθηκε ότι μόλις επιστρέψει σώος κι αβλαβής ο Αχιλλέας από τον Τρωικό πόλεμο, θα θυσιάσει εκατόμβη ζώων (κριών), στο βωμό του ιερού τέμενους του Σπερχειού, δίπλα στις πηγές. Με την αφιέρωση των μαλλιών των νέων στους ποταμούς, πίστευαν τότε ότι πρόκοβε η νιότη, η χώρα και οι καλλιέργειες του Πηλέα.¹⁵

Τον 6^ο αιώνα μ.Χ. έγιναν καταστρεπτικοί σεισμοί με πιο σημαντικό αυτόν στο τέλος του φθινοπώρου του 551. Μετά από αυτό το σεισμό ακολού-

¹⁵ P. Decharme, «*Μυθολογία της αρχαίας Ελλάδος*», μετάφραση: Αδαμάντιος Ι. Αδαμαντίου, Εκδότης: Ι.Ν. Σιδέρης, Αθήνα 1932

θησαν «αι Ποσειδώνιαι καταστροφαι».

Οι καταστροφές αυτές καλούνται «Ποσειδώνιαι», γιατί σύμφωνα με τους αρχαίους μύθους το βασίλειο των υδάτων (θάλασσα, πηγές) ανήκε στη δικαιοδοσία του θεού Ποσειδώνα. Η δύναμη του Ποσειδώνα φαίνεται κυρίως με τις αναστατώσεις που προκαλούσε στις γήινες και θαλάσσιες περιοχές, γι' αυτό του έδιναν το επίθετο «Εννοσίχθων» ή «Σεισίχθων», «Ο Σείων την γην». Ο σεισμός του 5^{ου} αι. μ.Χ. επηρέασε ειδικότερα τον Μαλιακό κόλπο, όπου μεταξύ των πολέων Εχινού και Σκάρφειας, μεγάλα θαλάσσια κύματα μεταφοράς εισχώρησαν εντός της κοιλάδας του Σπερχειού, κατακλύζοντας αυτή μέχρι τους πρόποδες των βουνών.¹⁶

¹⁶ Δημήτριος Γ. Καπνιάς, «*η κοιλάδα του Σπερχειού στο χωροχρόνο*», Εκδόσεις : Σταμούλης, Πάτρα 2000

«Ένα τοπίο είναι ένα κείμενο που καλούμαστε να διαβούμε, να δούμε και να διαβάσουμε. Όταν αυτό δεν είναι σκηνικό, περιέχει λείψανα, δηλαδή υγιή υλικά και πνευματικά τμήματα της μνήμης του παρελθόντος. Αυτά είναι ο ρυθμιστής της σχέσης μας με τον χρόνο. Διαμεσολαβούν και ρυθμίζουν. Η ένταση που φέρουν από το μακρινό παρελθόν δεν έγκειται στην ομορφιά τους ή στη χρήση τους ή στην παλαιότητά τους, αλλά στην ηχώ τους που ξαφνικά φτάνει σε εμάς πραγματική και παρούσα.

Ναι, τα γέλια, οι προσευχές, οι χρησμοί και τα δάκρυα εγγράφονται υλικά στο σώμα του τοπίου. Ο άνθρωπος που έφυγε από εδώ είναι ακόμα λίγο εδώ. Αν δεν το πιστέψουμε αυτό, τότε τα ίχνη της ανθρώπινης κατοίκησης θα τα δούμε ως βρωμιά, ως βλάβη και όχι ως αγαπημένα σημάδια.

Η σύγχρονη οικοδομική δεν φαίνεται να συμμερίζεται την εγκόλπωση των υγιών τμημάτων του παρελθόντος στο σώμα των κατασκευών της. Γι' αυτό και η σχέση μας με τον χρόνο δείχνει μετέωρη και σπασμωδική. Τα σημερινά τοπία είναι τα

σκηνικά των ανεστίαστων βουλιμιών μας. Αυτές, ακριβώς επειδή είναι προσωπικές φαντασιώσεις, δεν είναι ικανές να απαλύνουν τη νοσταλγία. Οι νέες μυθολογίες δεν είναι καθολικές και γι' αυτό καθόλου λυτρωτικές. Προσωπικές αχαλίνωτες επιθυμίες, που εγγράφουν και εγκαταλείπουν στο σύγχρονο τοπίο-φύση σκηνικά απόβλητα. Κτίσματα και κατασκευές, που με τη σειρά τους μεταμορφώνονται αυτούσια, για λόγους της σημερινής έννοιας της οικονομίας, σε οικοδομικά μπάζα. Το σημερινό lifestyle αναφερόμενο στο αιώνιο ευ-δαιμονικό παρόν αρνείται να αφηθεί στον χρόνο, στα σημάδια του, στους οιωνούς και στις αφηγήσεις.

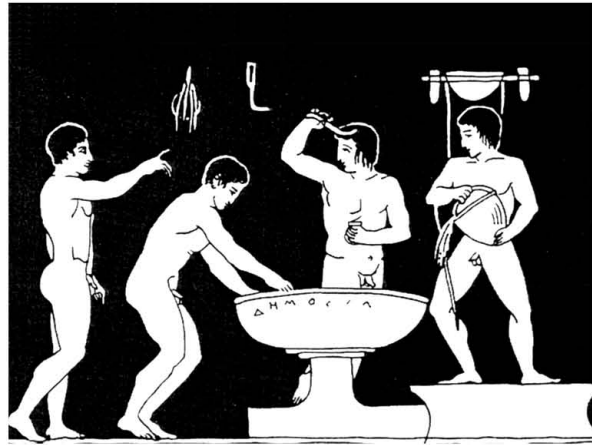
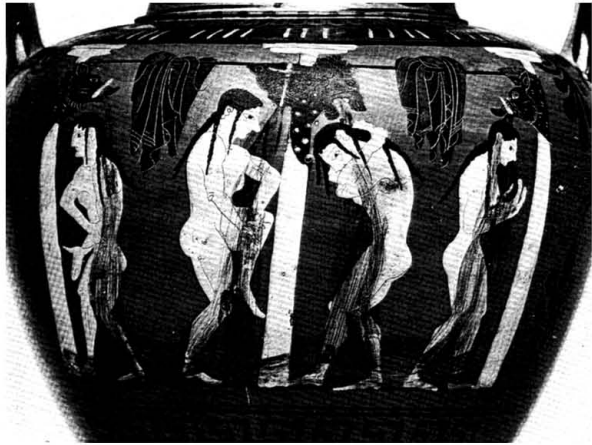
Ο σημερινός άνθρωπος οφείλει να κατανοήσει ότι όπως αυτός παρέλαβε, έτσι και ο ίδιος οφείλει να παραδώσει, κάτι που θα μπορέσει να είναι χρήσιμο και ικανό σε νέες ερμηνείες. Να πάψει να συμπεριφέρεται λες και η ανθρωπότητα δεν θα υπάρχει μετά από αυτόν».

Θεοκλής Καναρέλης, «*Τοπίο-Το λάιφ στάιλ αρνείται τον χρόνο*»,
Καθημερινή: 22-06-08

«Το ζεστό μπάνιο στην αρχαιότητα, ήδη από την εποχή του Ομήρου, θεωρούνταν μία άκρως υγιεινή και αναζωογονητική διαδικασία. Ο Αθήναιος αναφέρει στα τέλη του 2^{ου} αιώνα με θαυμασμό πώς οι ήρωες του Ομήρου ήταν όλοι τους εξοικειωμένοι τόσο με το μπάνιο, όσο και με τη χρήση των ελαίων. Η ιστορία του λουτρού πάντως στην αρχαία Ελλάδα ξεκινά από το χώρο του Γυμνασίου. Ενσωματώνοντας το μπάνιο στους χώρους αλλά και στη φιλοσοφία του, το αρχαίο Γυμνάσιο διαμόρφωσε ένα αρχιτεκτονικό, αλλά και κοινωνικό πλαίσιο για το δημόσιο λουτρό, ασκώντας σημαντικότερη επίδραση στη μεταγενέστερη εξέλιξη των αρχαίων λουτρών και αποτελώντας τη βάση για την ανάπτυξη των κατοπινών ρωμαϊκών θερμών.»

κείμενο και φωτογραφίες σ. 20-22: <http://www.tmth.edu.gr/>





θέσεις και ανιχνεύσεις



ΠΡΟΣ ΛΑΜΙΑ

ΠΗΓΗ ΛΕΩΝΙΔΑ

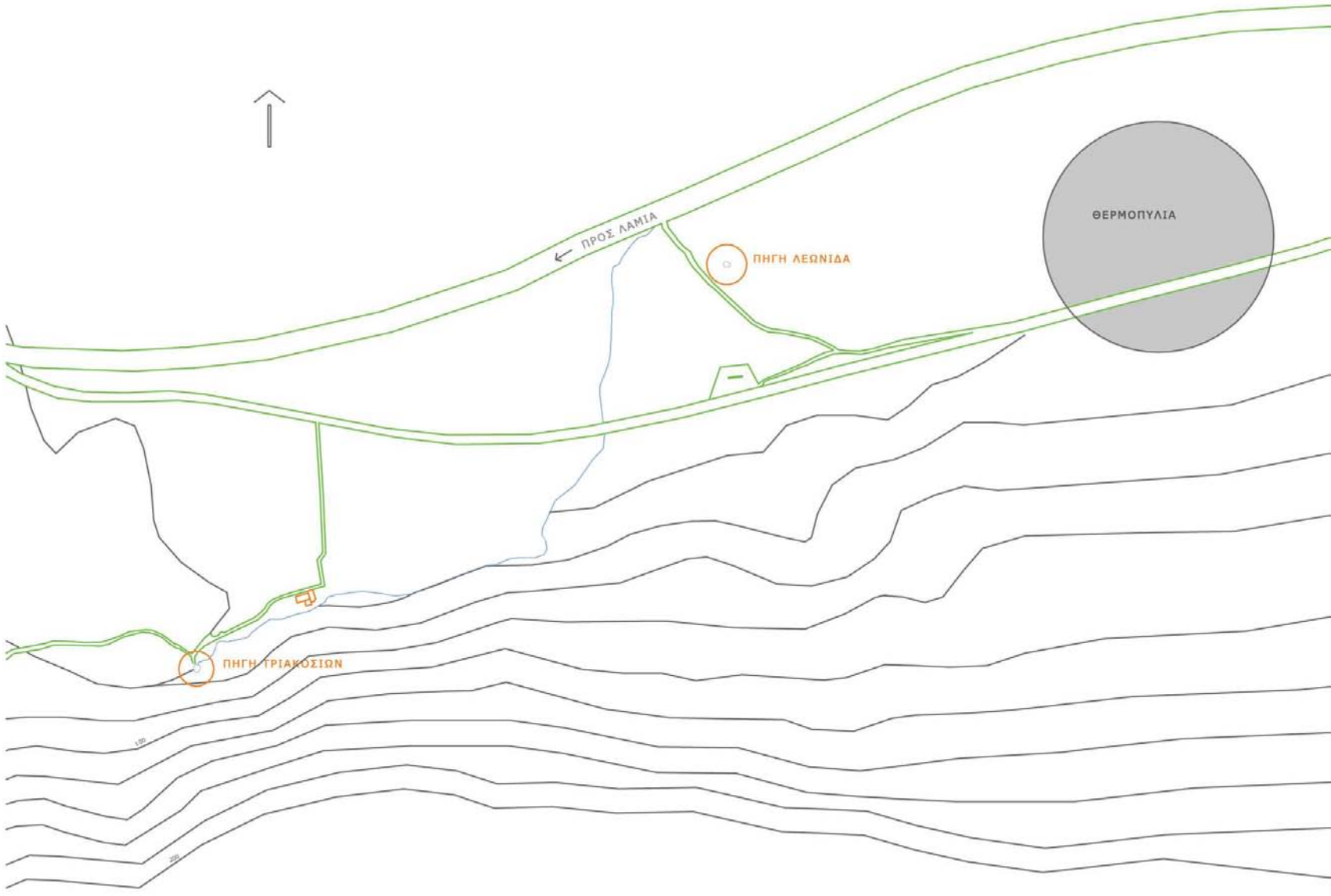


ΘΕΡΜΟΠΥΛΙΑ

ΠΗΓΗ ΤΡΙΑΚΟΣΙΩΝ

150

200



ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ

Ανάμεσα στις παρυφές της Οίτης και τις ακτές του Μαλιακού, βρίσκεται ο στενωπός του Καλλιδρόμου, που εκτείνεται από την Θεσσαλία ως την Λοκρίδα. Τα λουτρά Θερμοπυλών βρίσκονται 200 χλμ. από την Αθήνα και 15 χλμ. από την πόλη της Λαμίας. Το θερμό νερό των πηγών, το οποίο ανάβλυζε και κατά την αρχαιότητα στα Στενά έδωσε την ονομασία Θερμοπύλες.¹ Η περιοχή είναι γνωστή από τη μάχη των Θερμοπυλών μεταξύ Ελλήνων και Περσών το 480 π.Χ. Δίπλα στο δρόμο βρίσκεται το άγαλμα του Λεωνίδα και ο ιερός λόφος, όπου έπεσαν μαχόμενοι ο Λεωνίδας με τους 300 Σπαρτιάτες και τους 700 Θεσπιείς.

¹ Αναφέρεται από τον Ρωμαίο ιστορικό Τίτο Λίβιο (59 π.Χ. – 17 μ.Χ.)

Στις Θερμοπύλες διακρίνονται δύο συγκροτήματα πηγών το Δυτικό και το Ανατολικό με τις ονομασίες αντίστοιχα «Πηγές Τριακοσίων» και «Πηγές Λεωνίδα».²

Κατά την μυθολογία τις πηγές τις δημιούργησε ο Ήφαιστος, ύστερα από παράκληση της Αθηνάς για να λούζεται εκεί ο Ηρακλής και να ξαναβρίσκει τις δυνάμεις του μετά τους σωματικούς κόπους και άθλους του.

Ο Ηρόδοτος αναφέρει: «...Προς τα δυτικά των Θερμοπυλών υπάρχει όρος άβατο και απόκρη-

² Κωνσταντίνος Καραγκούνης, «Σημειώσεις εκπαιδευτικής εκδρομής, διαδρομή Αθήνα–Θερμοπύλες», Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Μάθημα Γεωλογίας, Αθήνα 2004

μνο, υψηλό που βλέπει στην Οίτη, προς την ανατολή βλέπει στη θάλασσα και νησάκια· στην είσοδο του στενού υπάρχουν θερμά λουτρά, τα οποία τα ονόμαζαν οι ντόπιοι τσουκάλια, όπου υπήρχε βωμός αφιερωμένος στον Μελάμποδα Ηρακλή...»³. «... πιο πέρα υπήρχε ρεύμα θερμού νερού που προερχόταν από θερμές πηγές οι οποίες ονομάστηκαν Θερμοπούλες... αυτά τα νερά καλούνταν και Ηράκλεια, γιατί ήταν από τις πηγές που λούζονταν ο Ηρακλής· λεγόταν δε ότι τα έφτιαξε ο Ήφαιστος για αυτόν από φωτιά, κεραυνό, θείο και άλας...».⁴

Ο Στράβων γράφει: «...την μία πύλη την αποκαλούν και Στενά και Θερμοπούλες· καθώς υπάρ-

³ 1. Ηρόδοτος (βιβλίο VII, 176), «...των δε Θερμοπυλέων το μεν προς εσπέρης όρος άβατον τε και απόκρημον, υψηλόν, αντείνον ες την Οίτην· το δε προς την ηώ της οδοῦ θάλασσα υποδέκεται και τενάγχα. Εστί δε, εν τη εσόδω ταῦτη θερμά λουτρά, τα χύτρουσ καλέουσιν οι επιχώριοι, και βωμός ίδρυται Ηρακλέος επ' αυτοίσι...»

⁴ Κ. Χαριτάκη, «Ιαματικά πηγάι και λουτροπόλεις της Ελλάδος», 1936

χουν θερμά ύδατα κοντά που τιμώνται ως ιερά του Ηρακλή...».⁵

Επίσης, ο Πausανίας αναφέρει: «...πιο διαυγές νερό δεν έχω δει από αυτό στις Θερμοπούλες, ούτε από αυτό στην κολυμβήθρα, που οι ντόπιου ονομάζουν γυναικείους χύτρουσ...».⁶

Ο Ηρώδης ο Αττικός τον 2^ο αι. μ.Χ. κατασκεύασε δύο μαρμάρινες δεξαμενές για θεραπευτικούς λόγους, η μία προοριζόταν για τις γυναίκες και η άλλη για τους άνδρες.⁷

Η οργάνωση των πηγών άρχισε το 1935 με την κατα-

⁵ Στράβων (βιβλίο Θ. 428), «...την μεν ουν πάροδον Πύλασ καλούσιν και στενά και Θερμοπούλας· εστί γαρ και θερμά πλησίον ύδατα τιμώμενα ως Ηρακλέουσ ιερά...»

⁶ Πausανίας (βιβλίο Δ. 25,9), «...γλαυκότατον μεν ουν οίδα ύδωρ θεασάμενος το εν Θερμοπούλες, ούτε που παν άλλ' όσων κάτεισιν εις την κολυμβήθραν, ην τίνα ονομάζουσιν οι επιχώριοι χύτρουσ γυναικείουσ, Ξανθόν δε ύδωρ...»

⁷ 1. Φιλόστρατος (βιβλίο εν βίοις Σοφ. Β. 1&5), 2. Ιωάννης Γ. Βορτσέλας, «Φθιώτις η προς Νότον της Όθρυος : ήτοι απάνθισμα ιστορικών και γεωγραφικών ειδήσεων από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς», Έκδοσεις: τύποις Αυγής, Αθήνα 1907

σκευή του υπάρχοντος λουτροθεραπευτηρίου και δύο ξενοδοχείων, όπου σήμερα στο ένα εκ των δύο στεγάζεται η τροχαία της Λαμίας, ενώ στο δεύτερο τα γραφεία του υδροθεραπευτηρίου. Παλιότερα κοντά στις πηγές υπήρχε εκκλησία αφιερωμένη στους Άγιους Ανάργυρους που γκρεμίστηκε ⁸, ενώ το 1980 χτίστηκε το παρεκκλήσι των Αγίων Αναργύρων πίσω από το κτήριο που στεγάζεται η Τροχαία.

«Οι θερμομεταλλικές πηγές των Θερμοπυλών βρίσκονται στην επέκταση του ίδιου ρήγματος που περνά από τις θερμομεταλλικές πηγές των Καμμένων Βούρλων και σε απόσταση 20 χιλιομέτρων. Αναβλύσεις θερμομεταλλικού νερού παρατηρούνται στις υπώρειες του Καλλίδρομου και στην επαφή των κρητιδικών ασβεστολίθων με τις προσχώσεις του Σπερχειού ποταμού. Οι πηγές αυτές οφείλουν τη γένεσή τους σε μεγάλα τεκτονικά

ρήγματα, τα οποία προκάλεσαν το βύθισμα του Μαλιακού-Ευβοϊκού και στο ηφαιστειακό κέντρο των Λιχάδων, του οποίου η μεταηφαιστειακή δράση συντελεί στον εμπλουτισμό των νερών σε αέρια (CO₂, H₂S κ.λ.π.) και εν μέρει στην άνοδο της θερμοκρασίας. Οι πηγές είναι υδροθειοχλωρονατριούχες, θερμοκρασίας 41°C. Είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ αυξάνεται η ποσότητα διοξειδίου του άνθρακα ελαττώνεται το ραδόνιο. Από αυτό συμπεραίνεται ότι αν η προέλευση του ραδονίου προέρχεται από τα ηφαιστειογενή νησιά των Λιχάδων (ηφαιστειακό κέντρο), η ελάττωση στο ραδόνιο δικαιολογείται από την απομάκρυνση των πηγών από το ηφαιστειακό κέντρο των Λιχάδων νήσων και από τον εμπλουτισμό αυτών με καρστικό και θαλασσινό νερό.»

Κωνσταντίνος Καραγκούνης, *«Σημειώσεις εκπαιδευτικής εκδρομής, διαδρομή Αθήνα-Θερμοπύλες»*, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Μάθημα Γεωλογίας, Αθήνα 2004

⁸ μαρτυρία κάτοικου Θερμοπυλών

«Πηγές Τριακοσίων»

Οι «πηγές των Τριακοσίων» βρίσκονται στις ρίζες του Καλλιδρόμου και βλέπουν τον Μαλιακό κόλπο. Είναι ανάμεσα στο όριο της εθνικής και το όριο του βουνού. Ο ταξιδιώτης που δεν γνωρίζει την ύπαρξη των πηγών, περνώντας από την περιοχή, αντιλαμβάνεται ότι κάτι συμβαίνει.

Τις προσεγγίζεις από την Εθνική οδό Αθηνών-Λαμίας, 600 μ. μετά το άγαλμα του Λεωνίδα με κατεύθυνση προς τη Λαμία. Στη συνέχεια, ακολουθώντας τον αγροτικό δρόμο προς το βουνό, φθάνεις στον τεχνητό καταρράκτη. Πλησιάζοντας τα νερά, τα σιδερένια κιγκλιδώματα σε υποβάλλουν σε ένα είδος παρατήρησης. Αυτά τα κάγκελα σε κάνουν να νιώθεις ότι είσαι σε ζωολογικό κήπο, φυλακή. Φυλακίζουν τη φύση μες τη φύση. Οι λουόμενοι μοιάζουν με σπάνια ζώα που είναι άξια παρατήρησης. Στέκεται και το υδροθεραπευτήριο εκεί δίπλα, συμπληρώνοντας την εικόνα αυτού

του τοπίου. Όταν βρίσκεσαι μες το νερόκι έρχονται επισκέπτες να δουν και να φωτογραφίσουν το χώρο, νιώθεις λίγο σαν ένα από τα ζώα αυτά. Είναι εκείνη η στιγμή που βυθίζεσαι μέσα στο νερό και γίνεσαι ένα με το τοπίο. Οι έξω όμως, αυτοί που συναντούν πρώτη φορά το τοπίο ή μάλλον οι όχι μυημένοι, προσεγγίζουν το μέρος από τους αχνούς, κυρίως το χειμώνα και από τη μυρωδιά, αποκρουστική μυρωδιά, που δημιουργεί μια επιφυλακτικότητα και συνάμα μια περιέργεια· σιγά σιγά όμως, η μυρωδιά χάνεται, το τοπίο το επιβάλλει, το καταφέρνουν και οι μυημένοι. Οι μυημένοι, οι λουόμενοι που μετέχουν σε αυτή τη διαδικασία με μία κατανόηση, παρόμοια με αυτή των δασκάλων που υποδέχονται «τα πρωτάκια».

Ύστερα, ψάχνεις να μπεις. Κλεφτοπηδός το χαμηλό μαντρότοιχο πλάι στο υδροθεραπευτήριο και κατεβαίνεις από την άλλη πλευρά. Σχοινιά δεμένα από άκρη

σε άκρη σε δέντρα, θυμίζουν κάβους, όπως τότε που εδώ υπήρχε ακόμη θάλασσα.⁹ Τα σχοινιά αυτά χρησιμοποιούνται από τους λουόμενους είτε για να προσεγγίσουν τον καταρράκτη είτε για να κρατηθούν από αυτά και να ελευθερώσουν το σώμα τους συνεργώντας με την άνωση. Οι νεολαίοι έχουν από πριν την διάθεση για παιχνίδι στο νερό, αλλά και οι γηραιότεροι, οι πονεμένοι, μπαίνουν σε αυτό το παιχνίδι. Το νερό το ζητά. Πιθανόν και οι ιστορίες των μεγαλύτερων για νεράιδες που συνδέονται με τους μύθους για τις νύμφες των πηγών, τις Ναυάδες, που χαρακτηρίζονταν για την διάθεσή τους για παιχνίδια, χορούς και τραγούδια,¹⁰ να μας δείχνουν έως και σήμερα πως τα

⁹ «...Οι προσχώσεις του Κοροβέση, του Σπερχειού και των σημερινών παραπόταμων του έχουν απωθήσει τη θάλασσα και σχημάτισαν έφορη πεδιάδα και βάλτους πλάτους 3-8 χλμ...» (Κων/νου Χρ. Φλώρου, «Η επαρχία Φθιώτιδας», Λαμία 1988)

¹⁰ P. Decharme, «Μυθολογία της αρχαίας Ελλάδος», μετάφραση: Αδαμάντιος Ι. Αδαμαντίου, Εκδότης: Ι.Ν. Σιδέρης, Αθήνα 1932

νερά των πηγών δεν σταμάτησαν ποτέ να αποτελούν αιτία χαλάρωσης κι αναψυχής. Πλησιάζοντας τις πηγές ο ήχος του νερού σε αιχμαλωτίζει και καταλαβαίνεις πως σε αυτό το σημείο πρέπει να κάνεις μια στάση, δε σε αφήνει να σκεφτείς, σε υποβάλλει να ασχοληθείς μαζί του. Η ανθρώπινη παρέμβαση στο τοπίο σήκωσε το νερό από το έδαφος και το μετέφερε στο πρόσωπο του βουνού, αποθεώνοντάς το με τον σχηματισμό του καταρράκτη. Το νερό σε αυτή του την έξαρση δίνει την αίσθηση της δροσιάς με την κρυστάλλινη, διάφανη «χροιά» του, που απρόσμενα δε χάνει τη θέρμη του. Το βλέμμα καθλώνεται στον μεγάλο καταρράκτη και στις λεκάνες που σχηματίζονται στη ροή του. Το ορμητικό πέραςμα του νερού, έχει σμιλέψει τους βράχους και ταυτόχρονα έχει δώσει μια θέση στο ανθρώπινο σώμα: είναι η θέση που το νερό πέφτει πάνω του

με τη μεγαλύτερη πίεση. Πιο κάτω λιγότερο ορμητικά νερά δημιουργούν κι άλλες στάσεις-θήκες σώματος. Εδώ το σώμα δέχεται την επίδραση δύο μηχανικών παραγόντων, της υδροστατικής πίεσης και της άνωσης, ανακουφίζοντας τα σημεία που υποφέρουν. Η ευχέρεια κινήσεων στις αρθρώσεις είναι μεγαλύτερη και η πίεση κατανέμεται σε όλο το σώμα ομοιόμορφα. Κάθε φορά το σώμα είναι οδηγός.

Προχωρώντας στο χωματόδρομο που συνεχίζει δεξιά,¹¹ αντίθετα με τη ροή του αύλακα που μεταφέρει το καυτό νερό στον καταρράκτη, αφήνοντας στο πλάι τιςτσιμεντένιες δεξαμενές κι ακολουθώντας αριστερά το μονοπάτι, που περνάει ο αγωγός του υδραγωγείου, κατευθύνεσαι προς την πηγή. Τμήματα του σωλήνα είναι ορατά, επειδή το νερό έχει αυξημένη θερμοκρασία, αρκετά από αυτά είναι και σημεία εκτόνωσης.

¹¹ Στην πηγή επιτρέπεται η πρόσβαση κατά τους χειμερινούς μήνες, όταν το υδροθεραπευτήριο είναι κλειστό.

Στη διαδρομή για την πηγή μπορεί κανείς να συναντήσει αίγες να πίνουν το ζεστό νερό. Οι τσοπάνηδες λένε πως το πίνουν γιατί είναι αλμυρό. Μετά από δέκα λεπτά υπάρχει μία περιφραγμένη δεξαμενή με πολυγωνικό σχήμα περίπου 100 τ.μ., από το βυθό της οποίας αναβλύζει το νερό, είναι η πηγή. Ο πάτος της δεξαμενής είναι στρωμένος με χαλίκια, που στο μεγαλύτερο μέρος τους έχουν καλυφθεί με μικρούς «κρατήρες» από φυτοπλαγκτόν.

Στην πηγή το πλαγκτόν που έχει δημιουργηθεί δεν σε προδιαθέτει για να μπεις, παρακάτω όμως στο σημείο που έχει φτιαχτεί τοτσιμεντένιο τοιχείο, κάτω από το ξέσπασμα του νερού, πολλοί βρίσκουν μια θέση χαλάρωσης. Καθόλη την πορεία της φυσικής ροής, στοιβάζοντας πέτρες από την περιοχή, μπορούν να φτιαχτούν θέσεις μπάνιου και σημεία όπου το νερό μπορεί να πέφτει με μεγαλύτερη ορμή, ενώ κατά μήκος της

τεχνητής ροής το βάθος δίνει τη δυνατότητα στο σώμα να βυθιστεί στο νερό.

Το νερό είναι διαυγές, πολύ ζεστό, υφάλμυρο, άφθονο. Χαρακτηριστικά ο ιδιοκτήτης του βενζινάδικου της περιοχής είπε: «Εδώ τρέχει νερό να ποτίσεις όλη τη Λαμία!». Η ένταση του αυξομειώνεται ανάλογα με το ύψος που πέφτει, το άνοιγμά του, αν έχει πέτρες, ο ήχος κάθε φορά αλλάζει. Μυρίζει έντονα υδρόθειο, κάτι που φαίνεται ανυπόφορο στην αρχή συνηθίζεται όμως, γρήγορα. Πρόκειται για πολύ βαρύ νερό, το καταλαβαίνεις αν βάλεις έστω μόνο τα πόδια σου μέσα, είναι σαν να βράζουν. Η αρχική αίσθηση είναι πως είναι αδύνατον να αντέξεις παραπάνω από μερικά δευτερόλεπτα, ωστόσο στη συνέχεια χαλαρώνεις, δημιουργείται υπεραιμία και το δέρμα παίρνει ένα ροδαλό χρώμα και μαλακώνει, ενώ αφήνει μυρωδιά θειαφιού. Αν ξεχαστείς και καθίσεις μέσα πολλή ώρα, χρειάζεται να ξεκουραστείς πριν από οποιαδήποτε άλλη ενέργεια.

Αν κάποιος δεν προσέξει και δεν προφυλαχθεί μπορεί να επιφέρει αρνητικά αποτελέσματα για τον οργανισμό, όπως να κρυολογήσει ή να πάθει ψύξη.

«Η πρώτη αίσθηση κατά την επαφή με το νερό, είναι ότι είναι πολύ ζεστό, στη συνέχεια αφού το θερμορυθμιστικό σου κέντρο έχει συνηθίσει, νιώθεις καλά, αλλά όταν έχει πιο πολύ δροσιά έξω, όχι στον καύσωνα. Το νερό έχει 42-44°C. Μπορείς να καθίσεις το μέγιστο έως 10 λεπτά, μετά νιώθεις ότι επιβραδύνεται η καρδιακή λειτουργία· όντως, παρόλο που μπορεί να είσαι πιο νέος σε ηλικία. Οι καρδιοπαθείς πρέπει να μπαίνουν απ'τη μέση και κάτω, δεν κάνει να μπαίνει η καρδιά τους μέσα, λόγω της θερμοκρασίας γίνεται αγγειοδιαστολή και πέφτει η πίεση του αίματος. Νιώθεις ευεξία, κατά την παραμονή σου στο νερό, σαν να κάνεις μπάνιο στη θάλασσα, ωστόσο στο τέλος νιώθεις καταβεβλημένος. Έχει ραδιενεργά συστατικά αυτό το νερό και την επίδρασή τους την αντιλαμβάνεσαι στο τέλος του μπάνιου. Νιώθεις χαλάρωση στο σώμα σου.»

Μαρία, υδροθεραπεύτρια (Θερμοπόλες, Αύγουστος 2010)

Το υδροθεραπευτήριο είναι γαντζωμένο στη φυσική ροή του νερού. Εξωτερικά ξεχωρίζει το στρογγυλό, παλιότερα ήταν ο χώρος εισπνοθεραπείας. Δίπλα ο πέτρινος όγκος με την ξύλινη στέγη στεγάζει την δεξαμενή, όπου το νερό αναβλύζει από τον πυθμένα μέσω των οπών χαμηλά στα τοιχώματα της δεξαμενής κι αναμιγνύεται με αυτό που έρχεται από την κύρια πηγή. Είναι ένας χώρος ούτε «μέσα» ούτε «έξω», είναι ανάμεσα. Ο αέρας και το φως κινούνται μέσα από τα κενά που δημιουργούνται από την συνάντηση τοιχοποιίας και στέγης. Το φως που μπαίνει εδώ είναι πιο ζωντανό, πιο υπαρκτό, έρχεται από ψηλά και φτιάχνει σχήματα στους τοίχους και στο νερό, υπογραμμίζοντας την ύπαρξή του.

«Μου άρεσε η ενέργεια του χώρου και το νερό. Το δοκίμασα. Πιστεύω ότι έχει καλή ενέργεια, που ίσως πηγάζει από το νερό, είναι ενεργειακό σημείο. Ο χώρος έχει ενέργεια, δεν είναι τυχαίο που εδώ έγινε η

μάχη των θερμοπυλών και η ενέργεια σίγουρα μένει... Ο χώρος αυτός έχει καλή ενέργεια, γιατί ο τρόπος που μπαίνει το φως δημιουργεί αυτή την αίσθηση. Ωραία είναι το μεσημέρι, γιατί το φως μπαίνει από τα παράθυρα, ενώ το πρωί, την ώρα της ανατολής μπαίνει από την πόρτα... Αν δεν υπήρχε η πισίνα, ίσως να μην έμπαινα στο νερό, είναι πιο γραφικά έτσι και το νερό είναι τρεχούμενο. Εδώ φαίνεται ότι είναι απευθείας από την πηγή το νερό. Σου δημιουργούνται συναισθήματα γαλήνης. Είναι γραφικός ο χώρος της δεξαμενής γιατί είναι στεγασμένος με ξύλο κι έτσι είναι πιο απομονωμένος και πιο οικείος.»

Μαρία, υδροθεραπεύτρια (Θερμοπύλες, Αύγουστος 2010)

Έπειτα, κατεβαίνοντας λίγα σκαλιά, συνεχίζοντας παράπλευρα στη ροή του ποταμού, ένας μακρόστενος διάδρομος, ορίζεται από τις πόρτες, που αντικριστά βαλμένες, οδηγούν στις μπανιέρες. Ο χώρος θυμίζει ΙΚΑ. Δεκαοχτώ μαρμάρινες μπανιέρες, από ένας καθρέφτης και μια πλαστική

καρέκλα συνθέτουν το χώρο. Εδώ το νερό έρχεται με μικρότερη θερμοκρασία, με πίεση και συνεχόμενη ροή, μέσω σωληνώσεων από την πηγή και τη δεξαμενή όπου κρυώνεται το νερό.

«Η διαφορά από το χώρο της πισίνας, από αυτόν στις μπανιέρες, είναι ο αέρας που μπαίνει από τις σχισμές. Στις μπανιέρες είναι αποπνικτικά. Καλά είναι που η πισίνα είναι κλειστή (δεξαμενή), γιατί χρησιμοποιείται καθόλη τη διάρκεια του χρόνου και γιατί έχει ήλιο. Ωστόσο πρέπει να φεύγουν οι υδρατμοί γιατί μετά ζαλίζεσαι, γι' αυτό πρέπει να υπάρχουν ανοίγματα. Οι πιο μεγάλοι σε ηλικία προτιμούν τις μπανιέρες, γιατί το νερό ανακατεύεται με πιο κρύο (ξανά από την ίδια πηγή που τοποθετείται σε δεξαμενή και κρυώνει) κι έχει θερμοκρασία περιβάλλοντος. Είναι ευχάριστο να κάθονται γιατί τοποθετούν τον αυχένα τους στην πίεση και το νερό δε σταματά, είναι συνεχής η ροή... Οι νέοι έχουν στο μυαλό τους ότι έρχονται σε τέτοιους χώρους άνθρωποι τρίτης ηλικίας. Αν όμως, όλοι οι νέοι έκαναν μία συντήρηση στο χρόνο δεν θα είχαν προβλήματα...»

Μαρία, υδροθεραπεύτρια (Θερμοπύλες, Αύγουστος 2010)

το τοπίο

Δύο γραμμές παράλληλες ορίζουν τον τόπο, η γραμμή της εθνικής οδού και αυτή του βουνού. Ο δρόμος είναι πολύβουος κι αποκρύπτει την ύπαρξη των πηγών και οι πηγές όμως, αποκρύπτουν την ύπαρξη του δρόμου φανερώνοντας ένα άλλο κόσμο. Εδώ συναντώνται δύο τόποι που δουλεύουν ταυτόχρονα σε διαφορετικούς χρόνους, στον ένα σε παρασύρει η ταχύτητα και στον άλλο οι αισθήσεις· το απρόσωπο προσωποποιείται.

Κοιτώντας το βουνό, αντικρύζεις ένα τόπο ακατέργαστο γεμάτο με αειθαλή, πικροδάφνες, κουμαριές, σχίνα, πουρνάρια, φιλικία, αριές, αρμιρίκια, αναρριχώμενα, αγράμπελη και κισσό, πολλούς θάμνους, κουνούκλες, ασφάκες, θυμάρια, άγρια χόρτα κι αρκετά βότανα, ρίγανη, άγριες μέντες, φουσκλούνια, φασκομηλιές, τσουκνίδες, σπάρτα κ.ά. Κάθε εποχή το τοπίο αλλάζει, τα χρώματα είναι διαφορετικά, το φως είναι διαφορετικό, το νερό είναι διαφορετικό. Τα στοιχεία που εμπεριέχονται στο νερό, το κάνουν διαφορετικό.

Το αποτύπωμα του καθένα είναι διαφορετικό. Η γη αποκαλύπτεται. Αποκαλύπτει το «μέσα» της, χρώματα, που δύσκολα προσδιορίζονται, αποχρώσεις, που αφήνουν το ασβέστιο, το βρώμιο, το βόριο, το νάτριο, το κάλιο, το μαγνήσιο, το υδρόθειο. Καστανοκόκκινο, καφέ, κυανό, πράσινο, τεφρομέλαν, βιολετί, λευκό, υπόλευκο, γκρι, ώχρα, κίτρινο, ροζ κι άλλα πολλά, που κάτω από το φως του ήλιου δείχνουν αλλιώς. Νιώθεις ότι το νερό έχει χρώμα· σαν να έχεις πάρει μπογιά και το έχεις βάψει. Βλέπεις στην πηγή το πράσινο να κυριαρχεί, ενώ τη θέση του παίρνουν το μπλε και το γαλάζιο στην τεχνητή ροή του. Ακολουθώντας τη φυσική ροή του νερού, όταν απομακρύνεται το πλαγκτόν, στα σημεία που γλύφει το έδαφος, από τις εναποθέσεις των ιζημάτων, το χρώμα αλλάζει εντελώς και γίνεται καστανοκόκκινο, πορτοκαλοκόκκινο, σωμών, υπόλευκο, είναι πολλές φορές το χρώμα του ανθρώπινου δέρματος που πρωταγωνιστεί.

Ύστερα πάλι το τοπίο βαθαίνει, φτιάχνοντας «κολυμ-

βήθρες» και το χρώμα γίνεται γαλαζοπράσινο. Η επίδραση των ιζημάτων καθλώνει, είναι αυτή που κάνει το τοπίο ιδιαίτερο ακόμη και στην υφή του. Υφές που δε συναντώνται στην καθημερινότητά μας και που δύσκολα περιγράφονται φτιάχνοντας το ανάγλυφο του εδάφους, βοτσαλωτό, πεταχτό, οστρακοειδές, βαθμιδωτό, αντιολισθητικό, λείο κι αδρό, άλλες φορές θυμίζει δέρμα ζώων, άλλοτε πάλι τα ιζήματα ζωντανών οργανισμών· κι όμως είναι φτιαγμένα με ανόργανα υλικά. Όλα μαζί σου δίνουν την αίσθηση πως ο τόπος αναπνέει. Αναπνέει κι αναβράζει. Αναβράζει κι αχνίζει και οι αχνοί αλλάζουν κι αυτοί ανάλογα με την ώρα και τη θερμοκρασία στο περιβάλλον. Όταν πέφτει ο ήλιος ή όταν δεν είναι τόσο δυνατός ή όταν μπορεί να έχει συννεφιά, οι αχνοί φτιάχνουν ένα τοπίο λίγο πιο αισθαντικό, λίγο από όνειρο.

Μετά τον καταρράκτη και τις γούρνες που έχουν δημιουργηθεί κάτω από αυτόν, το νερό παίρνει το δρόμο προς τη θάλασσα. Σε αυτό το σημείο το νερό

συναντά τα κάγκελα, δραπετεύοντας από τα όρια της περιοχής, που εγκλωβίζουν τον άνθρωπο. Το νερό που διαφεύγει, παλιότερα ήταν χρήσιμο για τη λειτουργία των μύλων, που τα ερείπιά τους υπάρχουν έως σήμερα με εμφανή τα αποτυπώματά του. Στο πέρας του νερού έχει φτιαχτεί ένα ιδιότυπο επίχρισμα-πουρί, αποτέλεσμα της σύστασής του. Σήμερα έχει διανοιχτεί μια τάφρος που καταλήγει στη θάλασσα. Φτιάχτηκε σαν ένα είδος «αποχέτευσης», που το νερό μετέτρεψε σε έναν ποταμό με βαθουλώματα, όπου πολλές φορές αγκαλιάζουν το ανθρώπινο σώμα. Στο αντίκρισμα αυτού του ποταμού, συνειδητοποιεί κανείς το θαύμα του νερού.

Παράπλευρα της τάφρου διαμορφώνεται ένα τοπίο «σεληνιακό», έχει αφήσει κι εδώ τα σημάδια του το νερό. Είναι ο χώρος ξεκούρασης των λουόμενων που έρχονται από μακριά και κυρίως ξένων. Το μέρος γεμίζει από ταξιδιώτες, κυρίως την άνοιξη, που ακόμη

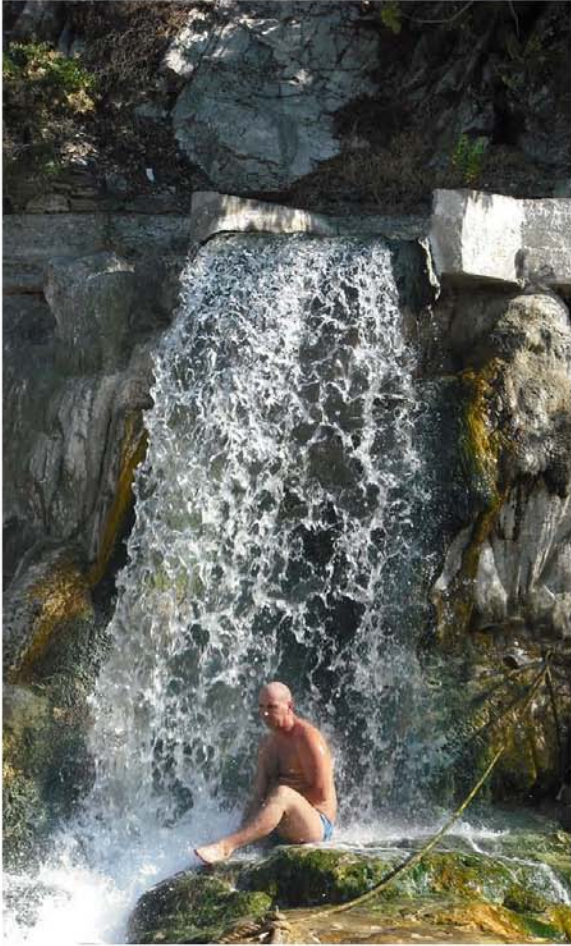
δεν έχουν πιάσει οι ζέστες ή το φθινόπωρο, πριν τα μεγάλα κρύα. Τα τροχόσπιτά τους κατακλύζουν την περιοχή θυμίζοντας καταυλισμό.

«Την άνοιξη την πηγή επισκέπτονται άνθρωποι από το εξωτερικό και κυρίως Γερμανοί, κατασκηνώνουν κάτω από τα ζεστά.»

Έφη, λουόμενη (Ψωρονέρια Ιούλιος 2010)

«Μεταξύ των λουτρών του Καλλιδρόμου και των λουτρών των Θερμοπυλών και παράλληλα προς το δεξί ρείθρο του δρόμου ιδρύθηκε δεντροστοιχία από 300 κυπαρίσσια στη μνήμη των τριακοσίων Σπαρτιατών του Λεωνίδα. Τα κυπαρίσσια αυτά εφύτευσε το πρώτο ελληνικό εκστρατευτικό σώμα της Κορέας, λίγες μέρες πριν την αναχώρηση του στην Άπω Ανατολή για να μεταφέρει ως εκεί το πνεύμα και την ιδέα των αρχαίων Θερμοπυλών.»

«Οδηγός λουτροπόλεων Φθιώτιδος», Εκδ. Περιοδικού Φθιώτιδος









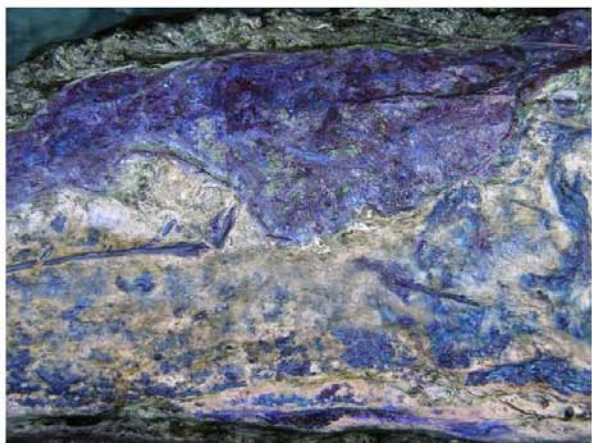










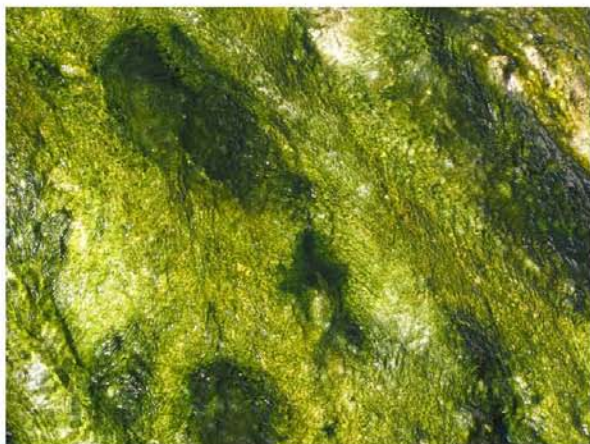






















« πηγές τριακοσίων »

- σ. 39, καταράκτης – λεπτομέρειες, Θερμοπούλες, Αύγουστος 2010
- σ. 40, στάσεις σώματος, Θερμοπούλες, Αύγουστος 2010
- σ. 41, «το στρογγυλό», Θερμοπούλες, Ιούλης 2010
- σ. 42, «το μέσα έξω», Θερμοπούλες, Αύγουστος 2010
- σ. 43, Θερμοπούλες, Νοέμβρης 2010
- σ. 44, λεπτομέρειες, Θερμοπούλες, Αύγουστος 2010
- σ. 45, μέσα στο νερό, Θερμοπούλες, Αύγουστος 2010
- σ. 46, Θερμοπούλες, Νοέμβρης 2010
- σ. 47, το σούρουπο, Θερμοπούλες, Νοέμβρης 2010
- σ. 48, λεπτομέρειες, Θερμοπούλες, Αύγουστος 2010

- σ. 49, Θερμοπούλες, Μάης 2010
- σ. 50, «αιώρηση», Θερμοπούλες, Μάης 2010
- σ. 51, Θερμοπούλες, Μάης 2010
- σ. 52, Θερμοπούλες, Νοέμβρης 2010, κάτω αριστερά Μάης 2010
- σ. 53, λεπτομέρειες, Θερμοπούλες, Αύγουστος 2010
- σ. 54, λεπτομέρειες, Θερμοπούλες, Σεπτέμβρης 2010
- σ. 55, λεπτομέρειες, Θερμοπούλες, Αύγουστος 2010
- σ. 56, Θερμοπούλες, Νοέμβρης 2010
- σ. 57, στη ροή του νερού, Θερμοπούλες, Νοέμβρης 2010
- σ. 58, παιχνίδια στο νερό, Θερμοπούλες, Νοέμβρης 2010
- σ. 39-57, προσωπικό αρχείο

« Πηγές Λεωνίδα »

Οι πηγές του Λεωνίδα βρίσκονται κάτω από το άγαλμά του και παράπλευρα από την τάφρο που οδηγεί τα νερά της πηγής των Τριακοσίων στον μαλιακό κόλπο. Είναι ανάμεσα στην παλιά και τη νέα εθνική οδό· δύο όρια με ένταση κι ανάμεσα μια παύση.

Εδώ διαγράφεται μια ελλειψοειδής λιμνούλα, κοντά στα 80 τ.μ. κι έχει πολύ μικρότερη ροή από αυτή της πηγής των Τριακοσίων. Η θερμοκρασία της είναι 37°C. Η πρόσβαση γίνεται από ένα παράδρομο στην παλιά εθνική οδό, αμέσως μετά το χωριό Θερμοπούλες με κατεύθυνση προς τη Λαμία. Η πηγή αποκαλύπτεται απρόσμενα κι ας μην κρύβεται, είναι δύσκολο κάποιος να αντιληφθεί την ύπαρξή της, αυτή την πηγή την γνωρίζουν κυρίως ντόπιοι και την προτιμούν όταν δεν αντέχουν το καυτό νερό της πάνω πηγής.

Το τοπίο διαμορφώνεται κυρίως από ένα υπόλευκο,

καφέ-γκρι υπόστρωμα που θυμίζει παραλία, ενώ στη μια πλευρά το έδαφος «βυθίζεται» σιγά σιγά με στοιχειώδεις-ακανόνιστες κλιμακωτές βαθμίδες που οδηγούν στο νερό. Μια ξύλινη καρέκλα καφενείου βρίσκεται εκεί, αυτή η καρέκλα είναι όλα, αποδυτήριο, κρεμάστρα, στήριγμα· λίγο πιο πέρα ένα εκκλησάκι-αφιέρωμα σηματοδοτεί την πηγή. Το νερό που αναβλύζει δεν ακούγεται, δε σχηματίζει ροή και δεν γράφει πάνω στο έδαφος, διαφεύγει υπόγεια. Τριγύρω υπάρχει χαμηλή βλάστηση, στάχια, καλαμιές και βούρλα ορίζουν το μισό του σχήματος της πηγής, ενώ όπου δεν υπάρχει βλάστηση ο χώρος μοιάζει με εργοτάξιο. Το τοπίο είναι κινηματογραφικό, σιωπηλό, ο δρόμος της εθνικής γίνεται οθόνη και ο λουόμενος θεατής και καταγραφέας αυτού του δρόμου· δυο κόσμοι διαφορετικοί σε απόσταση μηδενική.











« πηγή Λεωνίδα »

σ. 61, πίσω από το μνημείο, Θερμοπύλες, Νοέμβρης 2010

σ. 62, πηγή Λεωνίδα, Θερμοπύλες, Νοέμβρης 2010

σ. 63, μέσα από την ανάβρα, Θερμοπύλες, Νοέμβρης 2010

σ. 64, πηγή Λεωνίδα, Θερμοπύλες, Νοέμβρης 2010

σ. 65, σε δύο χρόνους, Θερμοπύλες, Νοέμβρης 2010

σ. 61-65, προσωπικό αρχείο



ΔΑΜΑΣΤΑ

ΜΕΓΑΛΗ ΛΙΜΝΗ ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΟΥ

ΜΙΚΡΕΣ ΓΟΥΡΝΕΣ ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΟΥ

← ΠΡΟΣ ΠΑΤΡΑ

ΠΗΓΕΣ ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΟΥ

Οι πηγές του Καλλιδρόμου ή Κουτσέκι ή αλλιώς Ψωρονέρια βρίσκονται στις ρίζες του όρους Καλλιδρόμου κοντά στη διασταύρωση της εθνικής οδού Λαμίας-Αθήνας προς το χωριό Δαμάστα. Η ονομασία Κουτσέκι προήλθε από τις παλιές αποθήκες (κουτσέκι έλεγαν την αποθήκη οι γηγενείς) που βρισκόντουσαν στην περιοχή και που σήμερα είναι ερείπια. Ψωρονέρια ονομάζονται οι πηγές λόγω της θεραπευτικής δράσης του νερού στις δερματικές παθήσεις και κυρίως στην ψωρίαση. Σύμφωνα με την παράδοση τα λουτρά αυτά μαζί με των Θερμοπυλών

τα δώρισε η Αθηνά στον Ηρακλή.¹ Στη θέση αυτή βρισκόταν και η πρώτη Δυτική Πύλη των Θερμοπυλών.² Στην περιοχή υπάρχουν δύο συμπλέγματα πηγών, αυτές που σχηματίζουν τη «μεγάλη λίμνη» και αυτές στις «μικρές γούρνες».

Πριν τον πόλεμο ήταν φτιαγμένη μία πρόχειρα ανοιγμένη υπαίθρια γούρνα, που έμπαιναν οι λουόμενοι. Αργότερα γύρω από τις πηγές έγινε ένα ξύλινο περίφραγμα δίχως στέγη, χωρισμένο στα δύο γι' άντρες και γυναίκες. Η περιοχή ήταν ιδιοκτησία ε-

¹ <http://www.dimosgorgopotamou.gr/επίσκεψη> Ιούλης 2010

² Κων/νου Χρ. Φλώρου, «Η επαρχία Φθιώτιδας», Λαμία 1988

νός τσιφλικά, που ονομαζόταν Ασημακόπουλος κι άφησε όρο στη διαθήκη του να μην εκμεταλλευτεί κανείς τις πηγές και να πηγαίνει ο κόσμος να κάνει μπάνια δωρεάν.³ Το 1952 χτίστηκε το πρώτο κτήριο που περιλάμβανε τις δύο πλατιές δεξαμενές με ατομικά αποδυτήρια, διαδρόμους κι υπόστεγο στο εξωτερικό του.⁴ Ωστόσο, η αντίδραση του κόσμου ήταν αρνητική ως προς την ιδιωτική εκμετάλλευση του χώρου με αποτέλεσμα την κατεδάφιση του κτηρίου μετά από λί-

³ Κώστας Ζαχαρόπουλος, Ηλίας Μπαρμπίκας, Γιώργος Χριστοδουλόπουλος, «Τα λουτρά της Ελλάδας», Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2001

⁴ «Οδηγός λουτροπόλεων Φθιώτιδος», Εκδόσεις Περιοδικού Φθιώτιδος

γα χρόνια. Σήμερα φαίνονται ακόμη τα ερείπια του κτηρίου στην περιοχή. Από τότε τα λουτρά είναι ελεύθερα κι ανοιχτά στον κόσμο.

Οι πηγές είναι υπόθερμες υδροχλωριούχες αλιπηγές και το νερό είναι «ελαφρύ» με θερμοκρασία 33,5°C και μικρή περιεκτικότητα σε ραδόνιο, καθώς η απόσταση από το ηφαιστειακό κέντρο είναι μεγάλη. Βασικό ιδίωμα των πηγών είναι η ανάδυση του διοξειδίου του άνθρακα με τη μορφή φυσαλίδων.

«Οδηγός λουτροπόλεων Φθιώτιδος», Εκδόσεις Περιοδικού Φθιώτιδος

« η μεγάλη λίμνη »

Πριν το ανέβασμα στο Μπράλο, στρίβοντας δεξιά με κατεύθυνση από Βόλο προς το χωριό Δαμάστα, πλησιάζοντας προς τις πηγές, στην αριστερή πλευρά, φαίνεται το παλιό μυλαύλακο με τις καμάρες του. Αμέσως μετά στην δεξιά πλευρά βρίσκεται το Κουτσέκι και μετά τη μεγάλη στροφή κατευθύνεσαι αριστερά στον παράδρομο, που είναι παράλληλος με το βουνό, εδώ σχηματίζεται η μεγάλη λίμνη. Παλιά σε αυτή την περιοχή βρισκόταν κι ένας μύλος, που λειτουργούσε με τα νερά των πηγών.

Η πρώτη επαφή με το χώρο γίνεται από μακριά, καταλαβαίνεις πως εκεί κάτι συμβαίνει από τα αυτοκίνητα και τα λεωφορεία που είναι σταθμευμένα. Πληθώρα

κόσμου έρχεται από τις κοντινές περιοχές, κυρίως από την άνοιξη μέχρι το Φθινόπωρο. Το μέρος είναι πολύ ζωντανό, ένα μελίσσι ανθρώπων μέσα κι έξω απ' το νερό, ένα μεγάλο πανηγύρι· μικροπωλητές έχουν απλωμένη την πραμάτεια τους, ενώ ο τόπος μυρίζει ψημένο καλαμπόκι. Πολλοί μένουν εδώ το βράδυ.

Η λίμνη είναι μακρόστενη με διάσταση 15x60 τ.μ. περίπου, μοιάζει με μεγάλο σκάμμα. Τα τελευταία χρόνια έχει γίνει διαμόρφωση του χώρου με κατεβάσματα, παγκάκια κι ένα στέγαστρο με πρωτοβουλία των λουόμενων και τη συνδρομή της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Ένα πλάτωμα, από μπετόν που συνεχίζει με τη μορφή

διαδρόμου και κλιμάκων είναι το μεταβατικό στάδιο για το νερό. Τα κατεβάσματα αγκαλιάζοντας τις καμπύλες του εδάφους είναι φτιαγμένα στην πλευρά της λίμνης που γλύφει το βουνό, σε τέσσερα σημεία με βαθμιδωτά επίπεδα και με μία αναβάθρα. Στην απέναντι πλευρά το νερό διαφεύγει μέσα στα αλμυρικά από εγκοπές σε ένα πέτρινο ρείθρο για να ποτίσει τα τριγύρω χωράφια. Το στέγαστρο βρίσκεται στο όριο της δεξαμενής και του βουνού καρφωμένο πάνω σε ένα μπετονένιο τοίχειο, που σχηματίζει την «πλάτη» της λίμνης. Αυτός ο τοίχος έχει γίνει μία μεγάλη κρεμάστρα, πετσέτες, ρούχα, καπέλα, ρολόγια, και σχοινιά· σχοινιά που είναι εκεί για να βοηθούν στο κατέβασμα και στην αιώρηση. Πολλοί

Χαλαρώνουν κρατώντας τα κι απολαμβάνουν την αίσθηση της ελευθερίας.

Όποιος έρχεται σε αυτά τα νερά αρχικά ως παρατηρητής, την επόμενη φέρνει και το μαγιό του. Το κάλεσμα του νερού αλλά και των εμβαπτισμένων σε σαγηνεύει. Το αίσθημα της ντροπής εδώ υποχωρεί. Είναι σαν το χώρο του ιατρείου, όπου ο ασθενής εξετάζεται γυμνός· τη θέση του διάφανου παραβάν παίρνει το τιμεντένιο κάθισμα ή οποιοδήποτε σημείο που προσφέρει ένα στήριγμα. Κάθε πρόσθετο αντικείμενο (πινακίδα, στέγαστρο κλπ.) από τον σύγχρονο πολιτισμό μπορεί να γίνει εστία εναποθέτησης των προσωπικών αντικειμένων του λουόμενου.

Οι οπαδοί αυτών των νερών είναι αρκετοί, ντόπιοι και

ξενομερίτες· μοιάζουν να γνωρίζονται όλοι μεταξύ τους, εδώ ο ξένος γίνεται οικείος, δεν υπάρχει μοναχικότητα, ένα μεγάλο καφενείο όλοι. Το νερό και τα «θαύματά» του είναι το πρώτο θέμα συζήτησης, συνέχεια ακούγονται ιστορίες γι' ανθρώπους που έγιναν καλά και για την πίστη τους στο άγιο νερό. Έχουν δίκιο που λένε πως αυτή η λίμνη μοιάζει με τον Ιορδάνη ποταμό. Δυό καντηλάκια, εκκλησάκια, πιθανόν αφιερώματα στέκονται εκεί δίπλα θυμίζοντας την ανάγκη του ανθρώπου να πιστεύει. Χαζεύοντας απ' το ύψωμα τη λίμνη παρατηρείς τα σχήματα επικοινωνίας, πότε σε σειρά, πότε σε κύκλο, πότε αντικριστά· ποτέ μια μονάδα, παρά μόνο την ώρα της αιώρησης. Γέλια ακούγονται παντού, μικροί και μεγάλοι ανακατεύονται

μεταξύ τους, έρχεται πολλές φορές όλη η οικογένεια, τρεις γενιές μαζί, μια παρέα όλοι. Μια παιδική χαρά είναι το μέρος, ομπρελάκια, μπρατσάκια, σωσίβια, τα σύνεργα μεγάλων και μικρών. Λίγες φορές είναι που βλέπεις έναν άνθρωπο μεσήλικα να παίζει με το νερό, όπως θα έπαιζε ένα μικρό παιδί. Μία βροχερή μέρα του Αυγούστου κάποιοι μέσα στο νερό ευχαριστιόντουσαν τη βροχή, ενώ άλλοι απολάμβαναν το μπάνιο τους κάτω από το στέγαστρο· ένας κύριος κοντά στα εξήντα είχε βάλει το χέρι του κάτω από τις χοντρές σταγόνες που σχηματίζονταν από αυτό. Όταν ρωτήθηκε αν του αρέσει αυτό που συμβαίνει, ντράπηκε και μαζεύτηκε. Ξαναρωτήθηκε και τότε με το χαμόγελο μικρού παιδιού αποκρίθηκε: πολύ!

Τα νερά μοιάζουν ακίνητα, επικρατεί απόλυτη ηρεμία, μόνο μέσα στο νερό φυσαλίδες σκάνε-ξεπηδούν κάθε λίγο· το γαργαλητό επιβάλλει ένα διαρκές παιχνίδι με το σώμα. Το νερό δεν είναι ούτε κρύο ούτε ζεστό και μαζί με τα αέρια που αναδύονται απ' τα σπλάχνα της γης προκαλούν αναστάτωση και συνάμα μια σύνδεση μαζί της που παρασέρνει το σώμα, το μυαλό και την ψυχή σε ένα ταξίδι. Εδώ δεν σε περιορίζει ο χρόνος, το νερό είναι ελαφρύ, μπορείς να «χουζουρεύεις» αρκετή ώρα. Ο τόπος είναι ήσυχος μόνος του, δεν έχει εντάσεις ούτε στα χρώματα ούτε στους ήχους, είναι σαν να έχει ξεθωριάσει και με την απαλότητά του έχει τυλίξει το νερό και τα φυτά. Ένα θολό γκρι φιλμ έχει περάσει πάνω από το καστανοκόκκινο, το κυανό, το πράσινο. Ο κόσμος είναι το μόνο ζωντανό χρώμα. Ο βυθός είναι στρωμένος με χαλίκια, μια μορφή ήπιας εξυγίανσης, όπως σε όλες τις πηγές. Δυο μεγάλοι βρά-

χοι συμπληρώνουν το τοπίο, κάτω από αυτόν δίπλα στο τοιχείο φαίνεται να αναβλύζει το περισσότερο νερό. Είναι και το σημείο που κάθονται οι πιο πολλοί στοιβαγμένοι σαν σαρδέλες με τα πόδια απλωμένα και την πλάτη στο βράχο. Το νερό είναι μαλακό, έχει υφή βελούδινη, η γλυκερίνη ευθύνεται γι' αυτό· ίσως είναι ο λόγος που πολλοί τα λένε μορφονέρια.

«Χρησιμοποιείται η λάσπη και ως καλλυντικό, για σύσφιξη.»
Άννα, λουόμενη (Ψωρονέρια, Ιούλιος 2010)

Όταν πλησιάζει στα χείλη έχει τη γεύση αλμύρας. Το καταλαβαίνεις κι από πριν από τα αλμυρίκια που στέκουν δίπλα, παρόλο που είναι παράξενο να τα βλέπεις σε μία λίμνη. Παράλληλα το νερό περιτριγυρίζει αυτόχθονη χλωρίδα, αγριολούλουδα, αγριόχορτα, πουρνάρια, κουμαριές.















«μεγάλη λίμνη»

σ. 75, λουόμενοι, πηγές Καλλιδρόμου, Μάης 2010

σ. 76, κατέβασμα, πηγές Καλλιδρόμου, Μάης 2010

σ. 77, «μεγάλη λίμνη», πηγές Καλλιδρόμου, Μάης 2010

σ. 78, «μεγάλη λίμνη», πηγές Καλλιδρόμου, Ιούλης 2010

σ. 79, «μεγάλη λίμνη», πηγές Καλλιδρόμου, Αύγουστος 2010

σ. 80, «μεγάλη λίμνη», πηγές Καλλιδρόμου, Αύγουστος 2010

σ. 81, «μεγάλη λίμνη», πηγές Καλλιδρόμου, Αύγουστος 2010

σ. 75-81, προσωπικό αρχείο

«οι μικρές γούρνες»

Ακολουθώντας το μονοπάτι που ξεκινάει ανατολικά της μεγάλης λίμνης παράλληλα με το βουνό Καλλίδρομο, είτε αμέσως μόλις στρίψεις από την εθνική οδό προς Δαμάστα-Ηράκλεια, πάρεις το χωματόδρομο ευθεία προς το βουνό, υπάρχουν κι άλλες ανάβρες ζεστού νερού που σχηματίζουν μικρότερες φυσικές γούρνες. Κι εδώ η ύπαρξη των πηγών είναι απρόσμενη, μια διπλή έκπληξη. Αρχικά φαίνεται στα αριστερά η μεγάλη ελλειψοειδή γούρνα 20x8 τ.μ. κι αν παρατηρήσεις την ξύλινη αυτοσχέδια κατασκευή δεξιά, που φτιάχνει μια διαδρομή ή είσαι τυχερός και βρίσκειται κάποιος εκεί, εντοπίζεις και μια δεύτερη μικρότερη γούρνα διαστάσεων 2,5x3,0 τ.μ. Αντικρίζοντας την πρώτη πηγή το βλέμμα εγκλωβίζεται στο καστανοκόκκινο χρώμα που έχει

αποτυπωθεί πάνω στους βράχους. Το πρασινομπλέ έρχεται να συμπληρώσει και ταυτόχρονα να ολοκληρώσει το τοπίο. Εδώ τα χρώματα έχουν ένταση, ζωνηράδα, δείχνουν σαν νερομπογιές, πριν στεγνώσουν. Το κάλεσμα είναι ηχηρό, σε αυτό βοηθά και η πινελιά των τριγύρω φυτών, που έχουν κατέβει μέχρι το νερό. Η συκιά και η αγράμπελη με τους κόκκινους ζουμερούς καρπούς της συνθέτουν ένα τοπίο ειδυλλιακό, που σου φέρνει στο νου εικόνες από τους πρωτόπλαστους στον κήπο της Εδέμ ή από πίνακες της Αναγέννησης.

«Οι μπουρμπουλήθρες είναι ένα γαργαλητό και μπορούν να σκάσουν οπουδήποτε. Η όλη κατάσταση σε παραπέμπει πιο πολύ στην αρχαιότητα και ίσως σε εικόνες που έχουμε πλάσει από την ιστορία, από τα βιβλία του σχολείου, ακόμη και το

άκουσμα του νερού όπως ρέει, η απομόνωση από τον κόσμο, όλα αυτά είναι σαν να ζεις μαζί με όλους και μόνος ταυτόχρονα. Όταν έβλεπα την ταινία των 300, νόμιζα ότι έβλεπα αυτό το τοπίο, το πέρασμα, τη θέα, όλα αυτά σε παραπέμπουν σε εκείνη την εποχή. Οι αρχαίοι τα χρησιμοποιούσαν για την ομορφιά τους. Λέγεται πως δεν κάνει να κάνεις μπάνιο στη θάλασσα όταν κάνεις μπάνιο στα ζεστά, γιατί το αποτέλεσμα στη «θεραπεία» δεν είναι το επιθυμητό... Ο κόσμος γι' αυτό το λόγο έρχεται κυρίως άνοιξη και φθινόπωρο. Το φθινόπωρο πιθανόν για να αντιμετωπίσει τον χειμώνα, το οποιοδήποτε πρόβλημα υγείας και την άνοιξη επειδή αυτή την περίοδο εκδηλώνονται οι περισσότερες δερματικές παθήσεις. Το νερό βγαίνει από μόνο του. Το τοπίο είναι σαν πίνακας ζωγραφικής αν το αποσπάσεις από τα σκουπίδια.»

Έφη, λουόμενη (Ψωρονέρια, Ιούλιος 2010)

Η ζεστασιά του νερού αγκαλιάζει το σώμα και του προσφέρει ηδονή συνεργαζόμενο με την εκτόνωση

της γης υπό μορφή φουσαλίδων. Η γη επαγρυπνά, ζεσταίνεται, ιδρώνει, ανασαίνει. Εδώ η πλάτη των πηγών είναι το βουνό. Βράχια είναι σκορπισμένα παντού, δημιουργώντας ανθρώπινες φωλιές. Πάνω σε έναν από αυτούς, κρυμμένα από τα βλέμματα κάθονται δύο εικόνες, πιθανόν αναθήματα.

«Όταν κάποιος αντιμετωπίζει ένα πρόβλημα υγείας τοποθετεί μία εικόνα ή εικονοστάσι ή εκκλησάκι, είτε για να γίνουν καλά, είτε επειδή έχουν δει κάποιο καλό.»

Μαριάννα, λουόμενη (Ψωρονέρια, Ιούλιος 2010)

Είναι ήσυχα, το τοπίο σε καθηλώνει, δεν υπάρχει η βοή του κόσμου αλλά ούτε και η ένταση των δύο εθνικών δρόμων, που είναι τόσο κοντά. Η ανθρώπινη επέμβαση είναι ήπια, με λογάδες από την περιοχή έχει φτιαχτεί ένας φράχτης δημιουργώντας δύο επίπεδα. Στο πρώτο επίπεδο συγκρατούνται τα νερά και το βά-

θος είναι ικανοποιητικό για τη βύθιση του σώματος. Τα συστατικά του νερού τα νιώθεις στο δέρμα, τη γλυκερίνη περισσότερο, γλυκαίνει σώμα και ψυχή. Το μέγεθος της λίμνης συνηγορεί στην ιδιωτικότητα.

«Εδώ ελευθερώνεις τη σκέψη κι όσο λιγότεροι τόσο πιο καλά. Ο κόσμος εδώ συζητά κυρίως για τα προβλήματα υγείας. Υπάρχουν και φανατικοί των νερών αυτών και κυρίως ηλικιωμένοι.»

Έφη, λουόμενη (Ψωρονέρια, Ιούλιος 2010)

«Είναι πολύ όμορφα, πρώτη φορά ήρθα και μου αρέσει, βλέπεις πως το νερό έχει διαμορφώσει τους βράχους, πως τους έχει σμιλέψει, το χρώμα που έχουν αποκτήσει και είναι πολύ όμορφα χωρίς ανθρώπινη παρέμβαση.»

Κώστας, λουόμενος (Ψωρονέρια, Ιούλιος 2010)

Το κατέβασμα του νερού από χαμηλό ύψος, καταλήγει σε μια πισίνα μικρότερου βάθους. Οι περισσότεροι σε

αυτό το δεύτερο επίπεδο ξεπλένονται από τη λάσπη ερχόμενοι από την διπλανή γούρνα. Σε αυτό το σημείο το νερό που διαφεύγει αφήνει έντονα καστανοκόκκινα ίχνη. Το νερό συνεχίζει την πορεία του και πάνω από το αυλάκι έχει σχηματιστεί ένα στενό αυτοσχέδιο πέρασμα από ξύλινες τάβλες, τσίγκους κι ένα συρμάτινο πλέγμα, οδηγώντας μέσα από τα αγριόχορτα στη δεξιά ανάβρα. Είναι η πηγή που χρησιμοποιείται κυρίως από ανθρώπους που υποφέρουν από δερματοπάθειες και ιδιαίτερα ψωρίαση. Το ταξίδι είναι μοναχικό. Τρία αντικείμενα, σύνεργα του λουόμενου, υποδηλώνουν τη χρήση αυτής της πηγής, ένα μαξιλάρι καθίσματος, ένα σουρωτήρι κι ένα σφουγγάρι καρτερικότητα, πίστη και όρκος επιστροφής.

Στην απορροή και στη συνάντηση με το ρυάκι της άλλης πηγής το ίζημα που συγκεντρώνεται είναι μελα-

νόχρωμο και μαλακό, προσπαθείς να το πιάσεις και ξεγλιστράει από τα δάχτυλα, γι' αυτό περνά από τη διαδικασία του στραγγίσματος και μαζεύεται με ευλάβεια και υπομονή. Έπειτα ακολουθεί το «βάψιμο» του πονεμένου κορμιού με τα πόδια σε διάταση και τα χέρια σε ανάταση, ώστε να μπορέσει να στεγνώσει και να απορροφήσει τα συστατικά της λάσπης. Αν το σώμα κουραστεί να περιμένει την αφύγρανσή του ξαποσταίνει στο σπηθαίο, μάλλον υπόλειμμα του παλιού υδροθεραπευτηρίου της πηγής. Στη συνέχεια επέρχεται ο καθαρισμός, τρίβοντας με το σφουγγάρι το υλικό και παρακαλώντας για το ποθητό.

«Είναι η δεύτερη μέρα που έρχομαι εδώ. Μου το συνέστησε μια φίλη στην Αθήνα... Δυστυχώς δεν έχω χρόνο και θα καθίσω μόνο δύο μέρες. Θα μαζέψω λάσπη και θα πάρω μαζί μου. Δεν μπορώ να πάρω άδεια από τη δουλειά. Έχω κάνει άπειρες επισκέψεις σε γιατρούς και θεραπείες, αλλά τίποτα. Αυτά (τα σύνεργα) είναι ενός άλλου που έρχεται κάθε μέρα, θα έρθει και το απόγευμα. Σταύρο τον λένε. Κάθε χρόνο είναι εδώ για κάνα δυό βδομάδες. Δεν έχει γίνει εντελώς καλά, αλλά τα έντονα συμπτώματα έχουν υποχωρήσει. Φεύγει κι ο πόνος. Πρέπει να μείνω εδώ με τη λάσπη γι' αρκετή ώρα, ώσπου να ξεραθεί. Μετά τρίβομαι με το σφουγγάρι και ξεπλένομαι... βγαίνει δύσκολα.»

Κατερίνα, πάσχουσα από ψωρίαση (Ψωρονέρια, Αύγουστος 2010)









« μικρές γούρνες »

σ. 87, αναμονή, πηγές Καλλιδρόμου, Αύγουστος 2010

σ. 88, μικρές γούρνες, πηγές Καλλιδρόμου, Αύγουστος 2010

σ. 89, μικρές γούρνες, πηγές Καλλιδρόμου, Αύγουστος 2010

σ. 90, διαδρομή, πηγές Καλλιδρόμου, Αύγουστος 2010

σ. 87-90, προσωπικό αρχείο



ΜΑΛΙΑΚΟΣ ΚΟΛΠΟΣ

ΚΑΜΕΝΑ ΒΟΥΡΛΑ

ΠΕΡΙΟΧΗ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΠΗΓΩΝ

← ΠΡΟΣ ΛΑΜΙΑ

100





ΚΑΜΕΝΑ ΒΟΥΡΛΑ

Οι πηγές των Καμένων Βούρλων ή αλλιώς πηγές Κνημίδος, καθώς εντοπίζονται στους πρόποδες του βουνού Κνημίδα, βρίσκονται 38 χιλιόμετρα από τη Λαμία και 165 από την Αθήνα στην παλαιά εθνική οδό Λαμίας-Αθηνών.

Ο Στράβων αναφέρει θερμοπηγές σε απόσταση 2-3 χιλιομέτρων από την αρχαία πόλη Θρόνιο, τα αποκαλούμενα «αρχαία ιατρεία», κοντά στα σημερινά Καμένα Βούρλα, που επισκέπτονταν πολλοί για θεραπείες των αρθρώσεων και των νεύρων. Ωστόσο, δεν είναι αποδεδειγμένο ότι αναφέρεται στις πηγές των Καμένων Βούρλων.¹ Κατά την έρευνά μας εικάζουμε πως ο Στράβων αναφέρεται στις πηγές που φύονται σε απόσταση ενός χιλιομέτρου από τα Καμένα Βούρλα, τις πηγές του Κονιαβίτη και της Αφροδίτης.

¹ 1. Ε.Ο.Τ., «Λουτροπόλεις και ιαματικά πηγαί», Αθήνα 1966, 2. Μαριλένα Β. Παπαγεωργίου, «Χωρική οργάνωση, ανάπτυξη και σχεδιασμός του θερμολιστικού τουρισμού στην Ελλάδα» Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2009

Παρά την αναφορά της περιοχής των Καμένων Βούρλων ως χώρου λουτροθεραπείας ήδη από τα αρχαία συγγράμματα, οι ιαματικές πηγές της περιοχής αγνοούνταν ακόμη κι από τον περίοικο πληθυσμό ως και τα τέλη του 19^{ου} αιώνα καθώς ο βαλτώδης χαρακτήρας που κυριαρχούσε για αιώνες κρατούσε καλά κρυμμένο το φυσικό πλούτο του τόπου κάτω από τα έλη.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα επανήλθε στο φως τυχαία μία από τις πηγές της περιοχής. Ένας κτηνοτρόφος που έπασχε από αρθριτικά πληροφορήθηκε την ύπαρξη των θερμών ιαματικών πηγών από ένα διερχόμενο Άγγλο ή Γερμανό περιηγητή. Το εγχείρημα της εντόπισης των πηγών ήταν δύσκολο, καθώς η πληροφορία προερχόταν από ένα αρχαίο σύγγραμμα και ήταν ασαφής. Κάποια στιγμή όμως, ανακάλυψε μία θερμή πηγή και φτιάχνοντας μια πρόχειρη γούρνα και δοκιμάζοντας το νερό, οι πόνοι σταμάτησαν. Το γεγο-

νός αυτό διαδόθηκε στην ευρύτερη περιοχή με αποτέλεσμα την προσέλευση του κόσμου.²

Μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι υποδομές στη περιοχή για τη λουτροθεραπεία βρισκότουσαν σε πρωτόλειο στάδιο. Από το 1912 ξεκινά από το κράτος η αξιοποίηση των πηγών με κύρια ενέργεια την αποστράγγιση των νερών και την αποξήρανση των ελών της περιοχής κι από το 1937 έως και σήμερα η πολιτεία παραχωρεί την εκμετάλλευση των πηγών σε ιδιώτες. Το 1952 ανακαλύφθηκαν νέες πηγές και παράλληλα η λουτρόπολη των Καμένων Βούρλων, όπως κι αντίστοιχων περιοχών ακμάζει την περίοδο της πρώιμης βιομηχανικής επανάστασης στην Ελλάδα με την άνθηση των μέσων μαζικής μεταφοράς και των Ι.Χ. έως και τα μέσα της δεκαετίας του '80 που ξεκινά

² Μαριλένα Β. Παπαγεωργίου, «Χωρική οργάνωση, ανάπτυξη και σχεδιασμός του θερμολιστικού τουρισμού στην Ελλάδα» Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2009

η παρακμή τους.³

Οι θερμομεταλλικές πηγές στα Καμένα Βούρλα βρίσκονται κοντά στο ηφαιστειακό κέντρο που είναι τα νησιά Λιχάδων. Σε αυτό οφείλεται και η παρουσία του ραδονίου. Ο παράγοντας που ελέγχει τη θέση των πηγών είναι η τεκτονική (ρήγματα). Η θερμοκρασία τους είναι 34-41°C επειδή εισρέουν μεγάλες ποσότητες καρστικών νερών από το βουνό Κνημίδα και θαλάσσια νερά. Το διοξειδίο του άνθρακα των νερών αυτών είναι 46,7%.

Κων/νος Καραγκούνης, «Σημειώσεις εκπαιδευτικής εκδρομής, διαδρομή Αθήνα-Θερμοπύλες», ΕΜΠ, Μάθημα Γεωλογίας, Αθήνα 2004

Οι πηγές Κνημίδος αποτελούνται από ένα σύμπλεγμα θερμών και ψυχρών πηγών. Τα νερά των θερμών πηγών, Γεωργαλά 37°C, Μεταξά 37,5-38°C,

³ Μαριλένα Β. Παπαγεωργίου, «Χωρική οργάνωση, ανάπτυξη και σχεδιασμός του θερμολιστικού τουρισμού στην Ελλάδα» Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2009

Παπαστράτου 40-41°C και Βασιλειάδου 37°C συγκεντρώνονται σε μία μεγάλη δεξαμενή που τροφοδοτεί το υδροθεραπευτήριο «Ιπποκράτη» και το ξενοδοχείο Γαλήνη της πόλης των Καμένων Βούρλων, που ανακαινίστηκαν σχετικά πρόσφατα από την Εταιρεία «ΑΞΕ ΑΣΤΗΡ». Την ίδια περίοδο προστέθηκε νέα πτέρυγα μονάδας θερμαλισμού, που περιλαμβάνει μία εσωτερική πισίνα θαλασσοθεραπείας, μία εσωτερική και μία εξωτερική πισίνα με ιαματικά νερά και δεκατρείς βοηθητικές αίθουσες για την περιποίηση σώματος και προσώπου.⁴

Γύρω από τις εγκαταστάσεις ένα κομμάτι γης έχει φυτευτεί με ευκάλυπτους, που έχουν ευεργετικές ιδιότητες επιτείνοντας τη δράση των νερών.

Στον τόπο που βρίσκεται η πηγή Κονιαβίτη παλιότερα υπήρχε υδρόμυλος με ιδιοκτήτη κάποιον που

ονομαζόταν Τσάλης, ενώ το 1845 ανέλαβε τον μύλο νέος ιδιοκτήτης που ονομαζόταν Κονιαβίτης. Η πρώτη επέμβαση στην περιοχή έγινε τον Αύγουστο του 1958 με την κατασκευή ενός πρόχειρου παραπήγματος, που τέθηκε στη διάθεση των λουόμενων, ώστε να μην είναι εκτεθειμένοι στη κοινή θέα.⁵

«Αρχικά ήταν χωράφια που τα είχε κάποιος κύριος ο οποίος έμενε εδώ και τα καλλιεργούσε με ένα γαϊδούρι. Κάποια στιγμή το γαϊδούρι αρρώστησε και το παράτησε εκεί και μετά από ένα διάστημα γύρισε και το είδε να είναι καλά. Υπήρχε ένα εργαστήριο στην Αθήνα τότε το οποίο έκανε διάφορες εξετάσεις για διάφορες αρρώστιες κι εξέτασε και το νερό γιατί το γαϊδούρι είχε πέσει στο νερό αυτό και μετά έγινε καλά. Έτσι ανακαλύφθηκε πως το νερό αυτό έκανε καλό.»

Θανάσης, λούομενος (πηγές Αφροδίτης, Ιούλιος 2010)

⁵ <http://www.aganet.gr/360virtualtourwebcams/thronio-local-history.html/επίσκεψη> Οκτώβρης 2010

«Πηγή Κονιαβίτη»

Λίγο πιο έξω από την πόλη των Καμένων Βούρλων, φθάνοντας στον κυκλικό κόμβο και διασχίζοντας το ημικύκλιο, ακολουθείς το δρόμο που υποδεικνύει η ταμπέλα κι έπειτα από 1 χιλιόμετρο περίπου, εντοπίζεις τις δεξαμενές.

Πηγαίνοντας προς τις πηγές μέσω ενός αγροτικού δρόμου, εκατέρωθεν του δρόμου σε απόσταση αναπνοής βρίσκονται η παλιά εθνική οδός Αθηνών Λαμίας και το όρος Καλλίδρομο. Φθάνοντας στο χώρο δημιουργείται ένα μεγάλο άνοιγμα που έχει καλυφθεί από μπετόν, εκτός από τα σκάμματα των τεσσάρων δεξαμενών. Οι δύο δεξαμενές, που βρίσκονται στη δεξιά πλευρά με πλάτη στο βουνό, κατασκευάστηκαν το 1985, ενώ οι άλλες δύο, που βρίσκονται αριστερά, είναι προγενέστερες.

Ανάμεσα στο δρόμο της παλιάς εθνικής και στις δεξαμενές παρεμβάλλεται μία λουριδα από καλαμιές, καθιστώντας στον ταξιδιώτη-περαστικό αδύνατο να αντιληφθεί ότι εκεί κάτι συμβαίνει. Και οι λουόμενοι όμως, ενώ γνωρίζουν την ύπαρξη του θορυβώδους αυτοκινητόδρομου δεν έχουν ολοκληρωμένη εικόνα του, παρά μόνο τις ταμπέλες που τον σηματοδοτούν. Ωστόσο, αν έχει κανείς επισκεφτεί το μέρος μία φορά, μπορεί να αναγνωρίσει το σημείο στο οποίο βρίσκονται οι γούρνες από την τομή που δημιουργείται στο πρόσωπο του βουνού· είναι ένα σημάδι, σαν να έχει κοπεί το βουνό με μαχαίρι.

Ο χώρος είναι στοιχειωδώς εξοπλισμένος με τρία αποδυτήρια με δύο κιόσκια και μερικές πλαστικές καρέκλες. Στον πάτο της κάθε πισίνας έχει τοποθετηθεί

κι εδώ χαλίκι, η πρόσβαση γίνεται με μικρές κλίμακες και σιδερένιοι σωλήνες έχουν χρησιμοποιηθεί ως προστατευτικά. Το μπετόν αποπροσανατολίζει το βλέμμα και μοιάζει παράταιρο με την παρθενική φύση του υπόλοιπου τοπίου, είναι ένα μπάλωμα που όμως κυριαρχεί. Ένας απόηχος μυστηρίου είναι οι καλαμιές που μοιάζουν να κρύβουν πηγές σαν κι αυτές που ξεχύνονται κατά μήκος του χωματόδρομου. Η παράταξη των δεξαμενών είναι γραμμική και παράλληλη στο δρόμο πρόσβασης, στην παλιά εθνική οδό και στο βουνό. Την πλήρη συμμετρία ταραίζει μόνο ένα μικρό εικονοστάσι, πιθανόν ανάθημα, που στέκεται ανάμεσα στις δύο πισίνες που βρίσκονται στη δεξιά πλευρά. Η αυτοφυής πηγή δεν φαίνεται, είναι εγκλωβισμένη σε

μια κλειστή δεξαμενή στην αριστερή πλευρά, συνεχίζοντας στο χωματόδρομο λίγα μέτρα πιο πέρα αριστερά από τις πισίνες· η κατασκευή της μοιάζει με θρόνο που έχει καθίσει μες στις καλαμιές.

Η πλειοψηφία των λουόμενων αποτελείται από ηλικιωμένους και οι πισίνες είναι άτυπα χωρισμένες σε αντρών και γυναικών. Κι εδώ κρέμονται σχοινιά στα πλευρικά τοιχώματα των скаμμάτων για την αιώρηση και την χαλάρωση του σώματος. Το νερό είναι άοσμο, υφάλμυρο και «βαρύ» λόγω της έντονης περιεκτικότητας σε ραδόνιο και της θερμοκρασίας του που είναι 35 °C και γι' αυτό το λόγο ο λουόμενος δεν ενδείκνυται να καθίσει πολύ ώρα.





«πηγές κονιαβίτη»

σ. 101, Καμένα Βούρλα, Ιούλης 2010

σ. 102, Καμένα Βούρλα, Ιούλης 2010

σ. 101-102, προσωπικό αρχείο

« Πηγή Αφροδίτης »

Συνεχίζοντας κοντά στα 500 μ. στον αγροτικό δρόμο με οδηγό το βουνό, φθάνεις στις καλλυντικές πηγές της Αφροδίτης, που κατά την μυθολογία η θεά χρησιμοποιούσε τη λάσπη της πηγής ως καλλυντικό.

Στο χώρο έχουν δημιουργηθεί δύο πισίνες ανάμεσα στον αγροτικό δρόμο και την παλιά εθνική οδό παράλληλα με το βουνό, κι εδώ η παρουσία του είναι ισχυρή, ένα απάγκιο για τους λουόμενους. Η κατασκευή των δεξαμενών έχει γίνει ακολουθώντας την κλίση του εδάφους, με την παρέμβαση ενός αναλημματικού μπετονένιου τοίχου και την βοήθεια τριών αντηρίδων, που η μία από αυτές δημιουργεί παράλληλα και τον διαχωρισμό των δύο δεξαμενών.

Το κλείσιμο γίνεται από την κάτω πλευρά με ένα τοιχείο, στο οποίο υπάρχουν οπές για να διαφεύγει το νερό μέσα στις καλάμιές· συνεχίζει η ίδια λουρίδα με αυτή που συναντάται στην πηγή του Κονιαβίτη. Το μέρος συνοδεύουν δυο παράγκες, πιθανόν παλιά αποδυτήρια και μερικές ηλιοκαμμένες πλαστικές καρέκλες.

Από τον πάτο των δεξαμενών αναβλύζει ζεστό, άοσμο, υφάλμυρο νερό με θερμοκρασία 32°C, που τυλίγει με θαλπωρή το κορμί του λουόμενου με τη συνέργεια των αερίων που εκλύονται υπό την μορφή φυσαλίδων. Επιπλέον η περιεκτικότητα του νερού σε κολλοειδές θείο κάνει το δέρμα απαλό κι ενεργοποιεί

την ανάπλασή του κι αυτή τη διεργασία ο λουόμενος την αισθάνεται άμεσα. Από μαρτυρίες των ανθρώπων εκεί, πολλοί χρησιμοποιούν το φυτοπλαγκτόν που γλύφει τα τοιχώματα των δεξαμενών ως καλλυντικό, το μαζεύουν, το αποξηραίνουν, το κάνουν σκόνη και το διατηρούν γι' αρκετό καιρό. Αυτό το υλικό υπάρχει μόνο μέσα στις δεξαμενές και το χρώμα του νερού είναι γαλαζοπράσινο, ενώ στα σημεία διαφυγής του, τα πετρώματα έχουν πάρει ένα καστανοκόκκινο χρώμα. Το νερό δεν διαφεύγει ως μίasma, αλλά είναι η συνέχεια της φυσικής εξέλιξής του και το κελάρισμά του είναι ο μοναδικός ήχος που ακούγεται, όταν βρεθείς μόνος. Αυτά τα νερά επισκέπτονται οικογένειες, παρέες, ζευγάρια, όλες οι ηλικίες, μικροί

και μεγάλοι. Ειδικά όταν βρίσκονται μικρά παιδιά, ο χώρος μοιάζει με παιδική χαρά. Ο αναλημματικός τοίχος γίνεται παιχνίδι, έχοντας το ρόλο του βατήρα, ενώ τα σκαλοπάτια και τα τοιχεία αντιστήριξης με την κλίση τους βοηθούν στο ανέβασμα και σε μια διαρκή κυκλική διαδρομή. Παράλληλα το απέναντι τοιχείο λειτουργεί ως διάδρομος-προθάλαμος για το νερό ή ως κάθισμα.

Λίγο πιο πέρα από τις δύο πισίνες υπάρχει ακόμη μία υποτυπώδη φυσική γούρνα με νερό, που το σώμα ίσα που χωράει, ενώ τριγύρω τυλίγεται από βούρλα και καλαμιές. Στη συνέχεια του αγροτικού δρόμου, συναντώνται κι άλλα νερά που δεν μπορεί να εντοπιστεί η αρχή και το τέλος τους.







«πηγές αφροδίτης»

σ. 107, πηγές Αφροδίτης, Καμένα Βούρλα, Ιούλης 2010

σ. 108, «τα παιδιά παίζει», Καμένα Βούρλα, Ιούλης 2010

σ. 109, παιχνίδια στο νερό, Καμένα Βούρλα, Ιούλης 2010

σ. 107-109, προσωπικό αρχείο



ΣΠΕΡΧΕΙΟΣ

ΠΡΟΣ ΕΠΙΧΗ ΛΑΜΙΑΣ-ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ

ΠΗΓΗ ΥΠΑΤΗΣ

ΛΟΥΤΡΑ ΥΠΑΤΗΣ

Η λουτρόπολη της Υπάτης βρίσκεται σε υψόμετρο 400 μ. και σε απόσταση 19 χιλ. απ' τη Λαμία με κατεύθυνση προς Καρπενήσι στους πρόποδες του βουνού Οίτη, κοντά στην ιστορική κωμόπολη της Υπάτης.

Τα λουτρά της Υπάτης φαίνεται ότι χρησιμοποιούνταν από την αρχαιότητα, καθώς σε βάθος περίπου ενάμιση μέτρου βρέθηκαν λίθοι σε αυτή τη δεξαμενή, που ήταν τοποθετημένοι κλιμακωτά, όπου δηλώνεται η ύπαρξη σκάλας και η χρήση της από τους λουόμενους. Από επιγραφές του 4ου π.Χ. αιώνα είναι γνωστό ότι τα λουτρά της Υπάτης ήταν αφιερωμένα στη θεά Αφροδίτη. Μια αρχαία επιγραφή στα τοιχώματα της δεξαμενής γράφει: «Λήθην τ' όπισθεν ος ιθι ελεύσεται», δηλαδή τα ξεχνάει όλα όποιος έρχεται εδώ και το όνομα «Αφροδίτη».¹

¹ Ιωάννης Γ. Βορτσέλας, «Φθιώτις η προς Νότον της Όθρυος : ήτοι απάνθισμα ιστορικών και γεωγραφικών ειδήσεων από των

Απέκτησε μεγάλη φήμη λόγω των μαγισσών, ιερειών που κατοικούσαν στην περιοχή και προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στους λουόμενους. Υπήρχε εδώ ολοκληρωμένο θεραπευτικό σύστημα, ανάλογο με τα Ασκληπεία, όπου κατά τον Πλίνιο και Θεόφραστο θεράπευαν τους ασθενείς χρησιμοποιώντας σε συνδυασμό με λουτροθεραπεία και ποσιθεραπεία το φυτό Ελλέβορος ή σκάρφη, που φυτρώνει στις πλαγιές της Οίτης κι έχει καταπραϋντικές και απαλυντικές στο δέρμα ιδιότητες.² Στις μάγισσες της Υπάτης αναφέρονται ακόμη ο Πολύβιος, ο Ηλιόδωρος και ο Λουκιανός.³ Το 54 μ.Χ. ήρθε στην Υπάτη ο Ηρωδίων συγγενής και συνεργάτης του απόστολου Παύλου κι επιχείρησε να ιδρύσει χριστιανική εκκλησία,

αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς», Έκδοσεις: τύποις Αυγής, Αθήνα 1907

² Ν. Λεούσης, Ε. Ζουροπούλου, «*ιαματικά λουτρά Υπάτης, θεραπευτικός οδηγός λουόμενων*», Αθήνα 1981

³ «*Οδηγός λουτροπόλεων Φθιώτιδος*», Εκδόσεις Περιοδικού Φθιώτιδος

αλλά οι ειδωλολάτρες κάτοικοι της Υπάτης τον σκότωσαν. Υπάρχει ναός προς τιμήν του στον τόπο του μαρτυρίου του. Σήμερα πολλά παιδιά στην περιοχή τα ονομάζουν Ηρωδίωνες.⁴ Πολλοί λόγω της αποτελεσματικότητας της θεραπείας προσομοίωσαν τα λουτρά με την κολυμβήθρα του Σιλωάμ κι άλλοι τα ονόμαζαν «θνητών ανάπαυσμα».⁵

Τον Μεσαίωνα δεν υπάρχει αναφορά χρήσης της ιαματικής πηγής, ενώ κατά την τουρκοκρατία, τα λουτρά λειτουργούσαν με το όνομα «λουτρά πατρατζικ».⁶ Την πρώτη περίοδο της βασιλείας της Ελλάδας ήταν παραμελημένα. Αξιοποίηση της πηγής αρχίζει να γίνεται από το 1856, από τον Χατζη-Αβδουραχμάνη, όπου την περίοδο αυτή φτιάχνονται

⁴ Κώστας Ζαχαρόπουλος, Ηλίας Μπαρμπίκας, Γιώργος Χριστοδουλόπουλος, «Τα λουτρά της Ελλάδας», Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2001

⁵ Τριαντάφυλλος Δ. Παπαναγιώτου, «Ιστορία και μνημεία της Φθιώτιδος», Έκδοση: Δήμου Λαμιέων, Αθήνα 1971

⁶ Βασίλης Μάργαρης, «Φθιώτιδα-Λαμία», πολυοδηγός, Λαμία 2000

παραπήγματα, που χρησιμοποιούνται ως αποδυτήρια και για τη διαμονή των λουόμενων. Το 1861 παράλληλα με το νόμο του κράτους «περί μεταλλείων και ορυκτών», τη διαχείριση αναλαμβάνουν τα παιδιά του Ιμπραήμ και Σκέντερ, γίνεται καθαρισμός της δεξαμενής, στεγάζεται με τσίγκους και κατασκευάζονται επιπλέον είκοσι παραπήγματα, αλλά κι άλλα βοηθητικά κτίσματα γύρω από την πλατεία.⁷ Το τοπίο δεν είχε τη σημερινή του μορφή, τα δέντρα ήταν ελάχιστα. Το ιαματικό νερό που κατά καιρούς είχε κατακλύσει την έκταση του σημερινού πάρκου, με την επίδραση του ατμοσφαιρικού αέρα είχε δημιουργήσει πουρί.⁸

Το 1870, περίπου, ο Δημήτρης Χατζίκος χτίζει στα λουτρά τρία πέτρινα κτίσματα. Για την ασφάλειά τους

⁷ Κώστας Ζαχαρόπουλος, Ηλίας Μπαρμπίκας, Γιώργος Χριστοδουλόπουλος, «Τα λουτρά της Ελλάδας», Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2001

⁸ Αθανάσιος Δ. Γκίκας, «Λουτρά Υπάτης», Ιστορία και στοργικές μνήμες, Έκδοση του Δήμου Υπάτης, 2001

οι λουόμενοι δονόντουσαν από την άκρη της δεξαμενής με σχοινιά. Σε σύγγραμμα του 1935 αναφέρεται: «εις το κέντρον της δεξαμενής ευρίσκετο ο κρατοειδής ακανόνιστος πόρους της πηγής, βάθους 80 περίπου ποδών... όπου πολλοί κατεδύθησαν θεραπευθέντες... τελείως και διά παντός». Το 1879 κατασκευάστηκε κινητή ξύλινη σχάρα ασφαλείας, η οποία τοποθετήθηκε στην επιφάνεια του κρατήρα της πηγής κι έκλεινε κάθε πρωί με ένα κινητό φράγμα. Η δεξαμενή που δημιουργούνταν έκανε περίπου μιάμιση ώρα μέχρι να γεμίσει και να φθάσει το ενάμιση μέτρο επάνω από την ξύλινη σχάρα που υπήρχε στο φρεάτιο. Την ίδια χρονιά κατασκευάστηκαν και νέα αποδυτήρια βορειοδυτικά της πηγής, δημιουργώντας μια κυκλική διάταξη περιμετρικά της πηγής. Ωστόσο, όταν τα λιγοστά κενά που υπήρχαν μεταξύ των παραπηγμάτων κλείστηκαν εντελώς με νέα η μη διέλευση καθαρού αέρα δημιούργησε ένα ασφυκτικό

περιβάλλον λόγω των εκλυόμενων αερίων της περιοχής. Το 1880 κατασκευάστηκε στέγαστρο για να προφυλάσσονται οι λουόμενοι από τη βροχή και τον ήλιο.⁹ Οι πάσχοντες λουζόταν κατά σειρά, μία ώρα οι άνδρες, μία ώρα οι γυναίκες και τέλος οι λεπροί. Κατά διαστήματα άδειαζαν την δεξαμενή για καθαρισμό. Παράλληλα γινόταν και ποσιμοθεραπεία.¹⁰

Το 1889 το κράτος διευθέτησε το ιδιοκτησιακό καθεστώς της ιαματικής πηγής και της περιβάλλουσας τεράστιας έκτασης «Θέρμα».¹¹ Το 1897 αποφασίστηκε από το κράτος η οριστική οργάνωση της πηγής της Υπάτης, την οποία ανάλαβε ο Κ. Αγαθοκλής για μια εικοσαετία με σκοπό να πραγματοποιήσει το πρόγραμ-

⁹ Μαριλένα Β. Παπαγεωργίου, «Χωρική οργάνωση, ανάπτυξη και σχεδιασμός του θερμολιστικού τουρισμού στην Ελλάδα» Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας 2009

¹⁰ Ν. Λεούση, Ε. Ζουροπούλου, «Ιαματικά Λουτρά Υπάτης», Αθήνα 1981

¹¹ Μαριλένα Β. Παπαγεωργίου, «Χωρική οργάνωση, ανάπτυξη και σχεδιασμός του θερμολιστικού τουρισμού στην Ελλάδα» Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας 2009

μα που είχε δρομολογηθεί. Το 1903 ξεκίνησε να λειτουργεί το πρώτο υδροθεραπευτήριο της περιοχής.¹² Με την κατασκευή του υδροθεραπευτηρίου, οι λουόμενοι σταμάτησαν πια να κάνουν μπάνιο στην πηγή. Η μόνη χρήση του φρεατίου πλέον ήταν η άντληση και παροχή ιαματικού νερού στο υδροθεραπευτήριο, που κλείστηκε από ένα πολυγωνικό σχήμα με επίπεδη στέγη στην οποία τοποθετήθηκαν κάγκελα και δύο εξωτερικές σκάλες που οδηγούσαν στη στέγη. Οι επισκέπτες των λουτρών είχαν τη δυνατότητα να απολαύσουν τη θέα της πεδιάδας, του Σπερχείου και της Οίτης. Το 1906 χτίζεται η εκκλησία του Αγίου Κωνσταντίνου, η οποία καταστρέφεται με το σεισμό του 1955 κι ανακατασκευάζεται το 1958. Το 1928 αναλαμβάνει τη διαχείριση η εταιρεία «Ισιδωρος Καλλέργης και ΣΙΑ» για μία δεκαετία και μετά η εκμε-

¹² Ν. Λεούση, Ε. Ζουροπούλου, «*Ιαματικά Λουτρά Υπάτης*», Αθήνα 1981

τάλλευση γίνεται από την τράπεζα της Ελλάδος. Παράλληλα, μέσα στα πλαίσια εξυγίανσης της περιοχής έγινε δεντροφύτευση με πλατάνια και πεύκα.¹³ Έπειτα από αυτή την περίοδο ακμής, τα λουτρά παραμελούνται κατά την πολεμική περίοδο και το 1946 ξαναλειτουργούν, ωστόσο το 1955 μετά το σεισμό αρχίζει η αναδιοργάνωση της ιαματικής πηγής που είχε υποστεί μεγάλες καταστροφές και το 1959 κατασκευάζεται νέο υδροθεραπευτήριο από τον αρχιτέκτονα Κίμων Λάσκαρη, που λειτουργεί ως τις μέρες μας.¹⁴ Διέθετε 100 ατομικούς λουτήρες, μεγάλες αίθουσες αναμονής, αρκετούς βοηθητικούς χώρους και την αποχέτευση του ιαματικού νερού. Εκείνη την εποχή το κτήριο που κάλυπτε την ιαματική πηγή και α-

¹³ Μαριλένα Β. Παπαγεωργίου, «*Χωρική οργάνωση, ανάπτυξη και σχεδιασμός του θερμολιστικού τουρισμού στην Ελλάδα*» Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας 2009

¹⁴ Ν. Λεούση, Ε. Ζουροπούλου, «*Ιαματικά Λουτρά Υπάτης*», Αθήνα 1981

πέκρυντε εντελώς το φρεάτιο της, θεωρήθηκε πως ήταν παράταιρο για τα νέα δεδομένα και την αρχιτεκτονική όψη που υιοθετούσε η λουτρόπολη. Έτσι, το κλειστό πολυγωνικό κτίσμα κατεδαφίστηκε δίνοντας τη θέση του σε μία γυάλινη, επίσης, πολυγωνική κατασκευή με σκέπαστρο από μπετόν που στην πορεία αντικαταστάθηκε από πλαστικό.¹⁵

Σήμερα τα λουτρά περνούν μία περίοδο παρακμής και στο υδροθεραπευτήριο από τους 50 λουτήρες που λειτουργούν οι μισοί είναι υποβαθμισμένοι, ενώ η μοναδική αναβάθμιση των τελευταίων ετών είναι η κατασκευή της εξωτερικής πισίνας.

«Στην κοιλάδα του Σπερχειού, σε απόσταση 1500μ. νότια του Σπερχειού και 2.500 μ. από τους πρόποδες της Οίτης αναβλύζει η ιαματική πηγή Υπάτης. Πρόκειται για μία και μόνο

θερμομεταλλική πηγή, που αναβλύζει σε φρεάτιο διαμέτρου 11 μ. και βάθους 18 μ., η οποία είναι εξωγενούς προέλευσης. Αν και δεν υπάρχει καμία αναφορά σε αρχαία κείμενα για το πότε ανέβλυσε η ιαματική πηγή της Υπάτης, εικάζεται ότι η χρονολογία πρώτης ανάβλυσης ήταν το 427 π.Χ. μετά από μεγάλο καταστροφικό σεισμό που σημειώθηκε στη Φθιώτιδα και την Εύβοια με επίκεντρο τις Λιχάδες νήσους.»

Ν. Λεούση, Ε. Ζουροπούλου, «*Ιαματικά Λουτρά Υπάτης*», Αθήνα 1981

«Χαρακτηριστικό της πηγής είναι ότι έχει μεγάλη ποσότητα ανθρακικών αλάτων και επομένως CO₂, το οποίο κατόπιν παρατηρήσεων και μελετών, προκαλεί διεύρυνση των πόρων του δέρματος με αποτέλεσμα την καλύτερη αναπνοή αλλά και τη διείσδυση ουσιών αιθέριων ελαίων διαμέσου του δέρματος μετά την λουτροθεραπεία.»

Μαρτυρία Κων/νου Καραγκούνη Καθηγητής Ε.Μ.Π.

¹⁵ Μαριλένα Β. Παπαγεωργίου, «*Χωρική οργάνωση, ανάπτυξη και σχεδιασμός του θερμολιστικού τουρισμού στην Ελλάδα*» Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας 2009

«πηγή υπάτης»

Στρίβοντας αριστερά από την εθνική οδό Λαμίας-Καρπενησίου, ανεβαίνοντας την ευθεία προς το βουνό της Οίτης, φθάνεις στη λουτρόπολη. Το πρώτο κτίσμα που υποδέχεται τον ταξιδιώτη είναι το υδροθεραπευτήριο στη δεξιά πλευρά με χαρακτηριστικό τον στρογγυλό όγκο που προεξέχει στην πρόσοψή του. Συνεχίζοντας, ερειπωμένα κτήρια μιας περασμένης εποχής, εποχής ακμής, που φαίνεται να στιγμάτισαν και να «στοίχειωσαν» το μέρος, βρίσκονται τριγύρω από ένα μεγάλο πάρκο.

Η πρόσβαση στο πάρκο μπορεί να γίνει από πολλά διαφορετικά σημεία, από μονοπάτια στρωμένα με πατημένο χώμα ή μέσα από το υδροθεραπευτήριο ανεβαίνοντας τη σκάλα και φθάνοντας στο δώμα του· εδώ δημιουργείται και το μοναδικό μπαλκόνι θέασης προς το βουνό. Το

υδροθεραπευτήριο μοιάζει να είναι ο αναλημματικός τοίχος του πάρκου που η έκταση του κυριαρχεί στην περιοχή και σε προσκαλεί να το περπατήσεις και να το εξερευνήσεις. Από τα πρώτα βήματα νιώθεις όλο και περισσότερο την ανάγκη να συνεχίσεις τον περίπατο και να το κατακτήσεις. Δέντρα, θάμνοι και καλλωπιστικά φυτά συνθέτουν το χώρο· υπάρχει η αίσθηση πως το πάρκο είναι αυτοφυές κι ας είναι έντονη η ανθρώπινη παρέμβαση. Κι έπειτα φθάνεις.

Ξαφνιάζεσαι, μπερδεύεσαι κι αναρωτιέσαι για αυτό που βλέπεις· μια κατασκευή που μοιάζει με ιπτάμενο δίσκο που έχει προσγειωθεί στην καρδιά του πάρκου και δεν ξέρεις πώς να αντιδράσεις, αν σου αρέσει, αν δεν σου αρέσει και κυρίως τι ακριβώς είναι. Σε προκαλεί να το πλησιάσεις και όσο το πλησιάζεις, θες ακόμη πε-

ρισσότερο να δεις τι κρύβει, πιάνεσαι από το προστατευτικό και σχεδόν γίνεσαι ένα με το τζάμι, μια «βεντούζα», αλλά πάλι δεν βλέπεις ξεκάθαρα. Μόνο μυρίζεις, μια μυρωδιά «κλού-βιου αυγού» δραπετεύει από την κλειστή κατασκευή κι αισθάνεσαι μια θέρμη. Είναι η πηγή.

Είναι μόνιμα κλεισμένα και μόνο σε ειδικές περιπτώσεις μπορεί κάποιος να τη δει για λίγα λεπτά. Η οπτική επαφή με την πηγή από ψηλά δημιουργεί ανάμικτα συναισθήματα. Η ύπαρξή της αρχικά είναι ακατανόητη, μια χοάνη που μοιάζει με μαύρη τρύπα, ηχείο, βόθρο, κρατήρα, ρουφήχτρα, δίαυλο στη γη και νιώθεις φόβο, θαυμασμό, έκπληξη· εφιάλτης και μαγεία μαζί. Το νερό ταραάζει την ηρεμία του πάρκου, είναι

σαν να κοχλάζει, ασυγκράτητο, γεμάτο ένταση, σαν θεριό φυλακισμένο, νιώθεις ότι είναι ικανό να σε αρπάξει και να σε παρασύρει και παράλληλα σε μαγνητίζει. Μετά αρχίζεις και παρατηρείς τα χρώματα που είναι ξεθωριασμένα και λερωμένα, γκριζωπά, λαδιά, υπόλευκα, ώχρες, όλα δημιουργήματα του νερού· το σκέπαστρο γίνεται υποβολέας και σε ωθεί να εστιάσεις μόνο εκεί. Το φως δεν μπαίνει άμεσα, αλλά πλάγια μέσα από τα γυάλινα πετάσματα και δεν προλαβαίνει να αγγίξει το νερό, ίσα που σε αφήνει να δεις τι υπάρχει εκεί. Τα ιζήματα του νερού έχουν δημιουργήσει ένα επίστρωμα στα τοιχώματα του «κρατήρα», που σου δίνει την αίσθηση ότι μπορείς να δεις λάβα αντί για νερό. Έχει φτιάξει ένα χυτό τοπίο-μνημείο.







« λ ο υ τ ρ ά Υ π ά τ η ς »

σ. 121, στο υδροθεραπευτήριο, Υπάτη, Ιούλης 2010

σ. 122, η πηγή, Υπάτη, Ιούλης 2010

σ. 123, Υπάτη, Ιούλης 2010

σ. 121-123, προσωπικό αρχείο



ΓΕΩΤΡΗΣΗ ΠΗΓΗΣ ΥΓΕΙΑ

ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΠΗΓΗΣ ΙΑΣΩ

ΠΛΑΤΥΣΤΟΜΟ

ΛΟΥΤΡΑ ΠΛΑΤΥΣΤΟΜΟΥ

Τα λουτρά Πλατυστόμου, βρίσκονται σε απόσταση 35 χλμ. από τη Λαμία με κατεύθυνση προς Καρπενήσι και 5 χλμ. από την κωμόπολη της Μακρακώμης, στις ρίζες του βουνού Όρθρυς και σε υψόμετρο 420 μ.

Πιστεύεται πως οι πηγές ήταν γνωστές στους αρχαίους Αινιάνες, σίγουρα όμως τις χρησιμοποιούσαν οι Ρωμαίοι. Όταν το 1929 ξεκίνησαν εργασίες για το χτίσιμο της λουτρόπολης, βρέθηκαν ερείπια αρχαίων λουτρικών εγκαταστάσεων, λουτρικά αγγεία και νομίσματα (μεγάλα, ασημένια του Αδριανού), τα οποία έρχιαν μέσα στις πηγές οι δεισιδαίμονες λουόμενοι.¹

¹ Κώστας Ζαχαρόπουλος, Ηλίας Μπαρμπίκας, Γιώργος Χριστοδουλόπουλος, «Τα λουτρά της Ελλάδας», Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2001

Η λουτρόπολη άρχισε να λειτουργεί το 1933 και περιλάμβανε 38 λουτήρες και περίπτερο ποσι-θεραπείας, ενώ πιο πριν οι περίοικοι λούζονταν σε μια μικρή δεξαμενή. Οι ντόπιοι θα θυμούνται την περίφημη φυσική σόδα Πλατυστόμου είχε γίνει συνήθεια της εποχής.² Παράλληλα για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών ιδρύθηκε η εκκλησία του Αγ. Γεωργίου, που βρίσκεται απέναντι από την πηγή «Υγεία».

Από το 1991 οι εγκαταστάσεις περιήλθαν στη διαχείριση του ΕΟΤ.³ Σήμερα η εταιρεία «Πλατύστομο Α.Ε.», συμπεφρόντων της οικογένειας Στραγάλη, έχει

² <http://www.iatrikathemata.gr> /επίσκεψη Αύγουστος 2010

³ Τριαντάφυλλος Δ. Παπαναγιώτου, «ιστορία και μνημεία της Φθιώτιδος», έκδοση: Δήμου Λαμιέων, Αθήνα 1971.

εκμισθώσει από την Εταιρεία Τουριστικής Ανάπτυξης το Συγκρότημα των Ιαματικών Πηγών Πλατυστόμου με σκοπό τον εκσυγχρονισμό, την ανακαίνιση και επέκταση των υπαρχουσών εγκαταστάσεων.

Στο Πλατύστομο υπάρχουν δυο θερμομεταλλικές πηγές με διαφορετική σύσταση νερού και χρήση, η πηγή Ιασώ, που είναι θερμή με θερμοκρασία 32,5°C και προσφέρεται για λουτρά και πόση νερού και η πηγή Υγεία με θερμοκρασία 25,5°C για πόση νερού.

«Η εκδήλωση των δύο πηγών στην επιφάνεια οφείλεται σε συνθήκες που τοποθετούνται στη γεωλογική κατασκευή της περιοχής, στην τεκτονική δομή αυτής και σε ορισμένες υδροδυναμικές συνθήκες, οι οποίες δεν είναι κοινές. Η άνοδος του νερού προς την επιφάνεια της υπέρθερμης ιαματικής πηγής γίνεται μέσω ενός ρήγματος το οποίο πρέπει να είναι ανοιχτό και να έχει πληρωθεί στις πλευρές του από κάτω προς

τα πάνω -ποσοτικά ανάλογα- από αποθέσεις με ορυκτές ύλες οι οποίες αποτελούν φλέβες εμπλουτισμού στο ανερχόμενο νερό. Είναι σχεδόν βέβαιο ότι η άνοδος του νερού διαμέσου του ρήγματος αυτού είναι γρήγορη και χωρίς κατά συνέπεια μεγάλες απώλειες θερμοκρασίας. Η άνοδος του νερού στην υπόθερμη πηγή «υγεία» γίνεται μέχρι ενός σημείου από το ίδιο το κύριο ρήγμα, το οποίο συγκοινωνεί με ένα πολύπλοκο σύστημα διαρρήξεων. Από τις διαρρήξεις και το δευτερεύον ρήγμα κινούνται προς τα κάτω λόγω βαρύτητας τα νερά της βροχής. Με αυτό τον τρόπο πρέπει να επέρχεται μια ανάμιξη θερμού και ψυχρού νερού, που λαμβάνει μορφή υδροφόρου ορίζοντα με αποτέλεσμα να δημιουργούνται διάφορες αποκλίσεις των φυσικοχημικών σταθερών μεταξύ αυτής της πηγής και της πηγής «ιασώ».

Γ. Μαστρόκαλος, «Α. Υδρογεωλογική προμελέτη για την αξιοποίηση του φυσικού θερμομεταλλικού νερού των πηγών Πλατυστόμου», Προγραμματική Σύμβαση Κοινότητας Πλατυστόμου και Εργαστήρι Οργανικής-Χημικής Τεχνολογίας ΕΜΠ, Αθήνα 1986.

« Πηγή Ιασώ »

Από την εθνική οδό Λαμίας-Καρπενησίου φθάνοντας στην είσοδο της Μακρακώμης, στρίβεις δεξιά και κατευθύνεσαι προς Πλατύστομο. Έπειτα μπαίνοντας στο χωριό υπάρχει ταμπέλα που υποδεικνύει το δρόμο προς τα λουτρά.

Προσεγγίζοντας την περιοχή κι αφήνοντας πίσω το χωριό, το κάλεσμα της φύσης είναι έντονο κι όσο συνεχίζεις αδημονείς να βρεθείς σε ότι σου υπόσχεται η διαδρομή. Ωστόσο, αντιλαμβάνεσαι πως έχουν γίνει πρόσφατα παρεμβάσεις και προχωρώντας στο αριστερό χέρι στο κατέβασμα προς το ποτάμι συναντάς το καινούριο κτήριο λουτροθεραπείας, το «Ασκληπιός», που έγινε την τελευταία πενταετία,

πάνω στις παλιές λουτρικές εγκαταστάσεις. Εναπομείναντα τμήματα του παλιού κτίσματος συμπληρώνουν το νέο συγκρότημα που δεν είναι ορατά εξωτερικά, παρά μόνο στην πίσω πλευρά του κτηρίου φαίνεται ο παλιός πέτρινος τοίχος που πατάει στη μία πλευρά του ποταμού.

Η πηγή είναι κλεισμένη κι εκμεταλλεύσιμη μόνο από το νέο συγκρότημα που έχει «αγκιστρωθεί» επάνω της. Το μόνο που θυμίζει την ύπαρξή της είναι οι φυσαλίδες που εμφανίζονται μες στον ποταμό δίπλα στον πέτρινο τοίχο. Μία μεταλλική κατασκευή-γέφυρα στηριζόμενη σε μπετονένια στοιχεία ενώνει το νέο συγκρότημα με την απέναντι όχθη, όπου έχει διαμορ-

φωθεί ένας χώρος που περιλαμβάνει την εξωτερική πισίνα και το αναψυκτήριο.

Το τοπίο τριγύρω μοιάζει απείραχτο, αιωνόβια πλατάνια, βελανιδιές, δεντροστοιχίες από αγριόλευκες και κυπαρίσσια, αγριόχορτα κι αγριολούλουδα δηλώνουν την παρθενική του φύση. Οι ήχοι από τα βατράχια μες το ποτάμι, από τα πουλιά, τα τζιτζίκια είναι έντονοι σε αντίθεση με τον ήχο του νερού που δεν ακούγεται καθόλου.

« Π η γ ή Υ γ ε ί α »

Συνεχίζοντας στον αγροτικό δρόμο παράλληλα με τον ποταμό ή επιστρέφοντας λίγα μέτρα πιο πίσω στον

κεντρικό κόμβο στρίβοντας αριστερά σε κοντινή απόσταση φθάνεις στο εγκαταλελειμμένο ξενοδοχείο, «Ασκληπιός», όπου στον περίβολό του βρίσκεται το εστιατόριο, το παλιό περίπτερο ποσιθεραπείας κι ένα εκτός λειτουργίας εργοστάσιο εμφιάλωσης, που σήμερα στεγάζονται αποθήκες του νέου Ασκληπιού. Το τελευταίο κτίσμα απολήγει σε μία στρογγυλή κατασκευή που περικλείει την πηγή «Υγεία». Η εγκατάλειψη έχει «στοιχειώσει» το κτίσμα, κανείς δεν μπορεί να αντιληφθεί την ύπαρξη της πηγής που φαίνεται να έχει χωνευθεί από την ανθρώπινη παρέμβαση, καθώς η γεώτρηση αδηφάγα έχει εξαφανίσει την πηγή.





«πηγές Πλατύστομου»

σ. 131, «απομεινάρι», Πλατύστομο, Αύγουστος 2010

σ. 132, παράπλευρα στον ποταμό, Πλατύστομο, Αύγουστος 2010

σ. 131-132, προσωπικό αρχείο



ΠΡΟΣ ΜΑΚΡΑΚΩΜΗ ↘

ΛΟΥΤΡΑ ΠΑΛΑΙΟΒΡΑΧΑΣ

100

200

ΠΑΛΑΙΟΒΡΑΧΑ

Από την Λαμία ακολουθώντας τον κεντρικό δρόμο Λαμίας-Καρπενησίου σε απόσταση 32 χιλιομέτρων βρίσκονται τα λουτρά Παλαιοβράχας. Κοιτάζοντας προς Παλαιοβράχα φαίνεται ο καταπράσινος ορεινός όγκος του Γουλινά (υψόμετρο 1.459μ.), που οροθετείται από την Οίτη στα ανατολικά, την οροσειρά των Βαρδουσίων νότια, την οροσειρά της Γραμμένης Οξιάς βορειοδυτικά και βόρεια μπροστά του απλώνεται η κοιλάδα του Σπερχειού. Στη κορυφή του Γουλινά διακρίνεται ο κρατήρας από το ηφαίστειο που εξερράγη πριν από 1.000 χρόνια περίπου, με τη λάβα που ξεχεί-

λισε και πλημμύρισε την κοιλάδα του Σπερχειού.¹

« λ ο υ τ ρ ά π α λ α ι ο β ρ ά χ α ς »

Μετά την Μακρακώμη στρίβεις αριστερά προς Παλαιοβράχα, περνάς τη γέφυρα του Σπερχειού κι έπειτα από λίγα μέτρα στρίβεις δεξιά και διανύοντας 1500μ. περίπου φθάνεις στα λουτρά. Το χώρο διαμορφώνουν τρεις πισίνες διαφορετικών μεγεθών, υπαίθριο μπαρ και βοηθητικοί χώροι. Η πηγή της Παλαιοβράχας ήταν από παλιά αναγνωρισμένη ως ιαματική αλλά το 1973

¹ <http://sites.google.com/site/palaiovraha/village/iamatika/> επισκεψη Αύγουστος 2010

απαγορεύτηκε η χρήση της λόγω των ανθυγιεινών συνθηκών που επικρατούσαν. Μετά την κατασκευή των νέων εγκαταστάσεων το 1997 με κοινοτική επιδότηση η πηγή αναγνωρίστηκε και πάλι.² Τα λουτρά λειτουργούσαν έως και το 2009, ενώ το 2010 παρέμειναν κλειστά, λόγω της ανεπάρκειας του εργατικού δυναμικού.

«Εκεί που είναι οι καλαμιές τώρα και υπάρχει η ανάβρα, υπήρχαν ξύλινες πλατφόρμες σε κυκλικό σχήμα, όπου κάποια άτομα βουτούσαν τα πόδια τους στο νερό,

² Κώστας Ζαχαρόπουλος, Ηλίας Μπαρμπίκας, Γιώργος Χριστοδουλόπουλος, «Τα λουτρά της Ελλάδας», Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2001

είτε κρεμόντουσαν με σχοινί. Πολλές γυναίκες σε αυτό τον άμπλα πλέναν τα ρούχα τους, καθώς το νερό είχε την ιδιότητα να τα καθαρίζει χωρίς σαπούνι.»

Από μαρτυρία κατοίκου της Παλαιοβράχας, Ιούλιος 2010

Στη διαδρομή οι εναλλαγές του τοπίου είναι διαρκείς. Διασχίζοντας τη γέφυρα του Σπερχειού, εντυπωσιάζονται από τα αποτυπώματα που αφήνει ο ποταμός πάνω στις πέτρες που έχουν σμιλευτεί στο πέραςμα του, κροκάλες είναι διάσπαρτες καθ' όλο το μήκος του, κάνοντας την περιοχή πολύ ζωντανή. Ύστερα συναντάς συνεχώς χωράφια, ενώ παρεμβάλλονται αραιά σειρές από πλατάνια, ώσπου καταλήγεις σε ένα ξέφωτο, όπου βρίσκονται τα λουτρά. Γύρω γύρω φαίνονται

τα βουνά, που πλαισιώνουν την κοιλάδα, είναι σαν να βρίσκεσαι στη μέση του «πουθενά», ωστόσο το τοπίο σου βγάζει μια ηρεμία, μια διάθεση ευχάριστη έως κι ερωτική. Εκεί δίπλα πάνω σε ένα στύλο στέκει και μια φωλιά πελεκάνων, που έρχεται να επισφραγίσει αυτό το αίσθημα. Την ερημιά του τοπίου υπογραμμίζουν το θρόισμα των καλαμιών, το «κροτάλισμα» των πελεκάνων, τα κουδούνια των περαστικών κοπαδιών και το χαρακτηριστικό βούισμα των μελισσών. Αντικρίζοντας το χώρο δε γίνεται αντιληπτό πως εδώ υπάρχει ιαματική πηγή. Οι εγκαταστάσεις είναι ένα υβρίδιο μες την περιοχή, καθώς δημιουργούν την αίσθηση αθλητικών

και ξενοδοχειακών υποδομών. Το νερό διοχετευόταν στις πισίνες μέσω μίας γεώτρησης, καθώς το νερό της πηγής δεν ήταν επαρκές. Δίπλα στη μία πισίνα μέσα στις καλαμιές κρύβεται η πηγή. Εδώ δεν έχει εγκλωβιστεί σε μια κατασκευή, ωστόσο έχει περιθωριοποιηθεί, είναι σαν να μην υπάρχει. Οι παρεμβάσεις στο χώρο αποπροσανατολίζουν τον επισκέπτη-λουούμενο και είναι δύσκολο να εντοπίσει την πηγή, ενώ παράλληλα το «τείχος» που έχουν φτιάξει οι καλαμιές, αλλά και το «περιτύλιγμα» δεν επιτρέπουν τη θέαση της γούρνας. Προσπαθείς να δεις την πηγή, αλλά η ματιά δεν φθάνει μέχρι το νερό, μόνο να το φανταστείς μπορείς.





« λουτρά Παλαιοβράχας »

σ. 141, γύρω από την πηγή, Παλαιοβράχα, Ιούλης 2010

σ. 142, Παλαιοβράχα, Ιούλης 2010

σ. 141-142, προσωπικό αρχείο



ΠΗΓΕΣ ΑΡΧΑΝΙΟΥ

ΑΡΧΑΝΙ

ΠΡΟΣ ΜΑΚΡΗ



ΑΡΧΑΝΙ

Απέχει 30 χιλιόμετρα περίπου από τη Λαμία και φθάνοντας στη Μάκρη, στρίβεις δεξιά, ακολουθώντας το δρόμο προς Ασβέστη κι έπειτα από λίγο φθάνεις στα λουτρά.

Ένας γιατρός από τη Λαμία κατά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο κατασκεύασε ένα πέτρινο κτίσμα με τρεις μπανιέρες. Το 1950 περίπου χτίστηκε κολλητά στο προηγούμενο ένα ακόμα πέτρινο κτίσμα με άλλες τρεις μπανιέρες. Από τότε δεν έχει γίνει καμία συντήρηση ή βελτίωση των εγκαταστάσεων.¹ Το νερό έτρεχε από έξι τεχνητούς κρουνοί σε θέσεις που υπήρχαν στα έξη λουτρά αντίστοιχα. Σήμερα βρίσκονται σε λειτουργία οι τρεις κρουνοί, ενώ οι υπόλοιποι φαίνεται να έχουν φράξει. Οι κάτοικοι της περιοχής σταμάτησαν

να χρησιμοποιούν τις εγκαταστάσεις, που ώρα χρησιμοποιούνται μόνο από ξένους εργάτες που δουλεύουν στη περιοχή για να πλυθούν και να αναζωογονηθούν.

«Η ευρύτερη περιοχή της πηγής ανήκει στην οροσειρά της Όρθρου με μεγαλύτερο υψόμετρο 700 μ., περιοχή Κουτσόλακα, σχηματίζοντας ανοικτό υδρολογικό και μορφολογικό σύστημα με έξοδο προς δυτικά του οικισμού Αρχανίου. Η πηγή αναβλύζει σε υψόμετρο 220 μ. στη βορειοδυτική όχθη του αρχανορέματος 500 μ. περίπου πριν τη συμβολή του με το χείμαρρο ασβεστορέματος. Η ροή του χείμαρρου ακολουθεί τη βάση μιας μικρής χαράδρας, ενώ η ακριβής θέση ανάβλυσης είναι δύσκολο να καθοριστεί γιατί έχει καλυφθεί από τις προσχώσεις ή από τις λουτρικές εγκαταστάσεις. Πιστεύεται όμως, ότι το νερό αναβλύζει από ρωγμές του οφιολιθικού συμπλέγματος. Σε μικρή απόσταση από την κύρια εκφόρτιση της πηγής στην ίδια πλευρά του χείμαρρου παρατηρούνται κι άλλες αναβλύσεις νερού,

¹ Κώστας Ζαχαρόπουλος, Ηλίας Μπαρμπίκας, Γιώργος Χριστοδουλόπουλος, «Τα λουτρά της Ελλάδας», Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2001

που πιστεύεται ότι προέρχονται από το ίδιο σύστημα πηγής. Βορειοανατολικά των λουτρών σε απόσταση περίπου 1500μ. έχει γίνει γεώτρηση από το ΙΓΜΕ με σκοπό τη διερεύνηση της ταυτότητας της πηγής και στη συνέχεια τον εμπλουτισμό της. Στη θέση όπου πραγματοποιήθηκε η γεώτρηση δεν υπήρχε ανάβλυση νερού, ωστόσο, η γεώτρηση δρα αρτεσιανά με παροχή ενός κυβικού μέτρου ανά ώρα.»

Β. Τσιούμα, Β. Ζοράπα, «Υδρογεωλογική αναγνώριση για την αξιοποίηση της πηγής λουτρά Αρχανίου του νομού Φθιώτιδας», Αθήνα 1999

«Παλιά οι πηγές γέμιζαν κόσμο, μικροί και μεγάλοι τις επισκεπτόντουσαν... Ήταν φτιαγμένες σαν μπανιερούλες για να πλένει ο κόσμος τα ρούχα. Όταν κατέβαζε το ρέμα, το νερό έπαιρνε τις σκάλες λόγω της μεγάλης ορμής... Σε όλο το χωριό θα άρεσε αν ήταν πιο αξιοποιημένα.»

Ελένη, κάτοικος Αρχανίου (Αρχάνι, Αύγουστος 2010)

«Μία φορά μάζευα χόρτα τριγύρω στην περιοχή και τα χέρια μου είχαν βάψει. Μόλις έβαλα τα χέρια μου στο νερό των πηγών αμέσως καθάρισαν χωρίς να χρειαστώ σαπούνι.»

Βίκυ, κάτοικος Αρχανίου (Αρχάνι, Ιούλιος 2010)

« π η γ έ ς α ρ χ α ν ί ο υ »

Ακολουθώντας το δρόμο προς Ασβέστη, προσπερνάς το Αρχάνι που βρίσκεται στα δεξιά σου κι από εκεί συνεχίζοντας 1 χιλ. μετά, συναντάς στο δεξί σου χέρι ένα χωματόδρομο, παράλληλα με το αρχανόρεμα, που σε οδηγεί πάνω από τα λουτρά.

Καθόλη τη διάρκεια της διαδρομής αντικρίζεις φυσικές, πλατάνια, κυπαρίσσια κι εκκλησιάκια να ξεπροβάλλουν εκατέρωθεν του δρόμου. Η πρόσβαση στο χώρο των πηγών γίνεται μέσω ενός μονοπατιού που σε κατεβάζει στη ρεματιά. Στη μια της όχθη στέκονται

οι λουτροπηγές, είναι σχεδόν χαραγμένες στο βουνό σαν σπηλιές.

Από τη στιγμή που βγαίνεις από τον κεντρικό δρόμο και παίρνεις τον αγροτικό για τις πηγές, η προσέγγιση στο χώρο γίνεται ιεραρχημένα και κάθε τμήμα της πορείας μικραίνει χρονικά κι αλλάζει φορά.

Πρώτα η ανοδική πορεία του χωματόδρομου, μετά το κατέβασμα στο ποτάμι, ύστερα η κλιμακωτή ανάβαση στα κτίσματα και τέλος η βύθιση στο νερό.

Έξι μικρά πέτρινα κτίσματα φτιαγμένα το ένα δίπλα στο άλλο, τα τρία με το χαμηλότερο ύψος πιο παλιά από τα υπόλοιπα, έρχονται να συμπληρώσουν το βουνό, μοιάζουν να ήταν πάντα εκεί. Μια τσιμεντένια πλάκα κουβαλάει τα έξι «αρχέτυπα» λουτρά και φαίνεται να πλέει πάνω από το νερό.

Κάθε λουτρό είναι μοναδικό, το σχήμα κάθε μπανιέρας είναι μοναδικό και δείχνει πλασμένο με τα χέρια, δεν υπάρχει καλούπι. Ο χώρος είναι «μετρημένος», σε ύ-

ψος και σε πλάτος, ίσα που χωρά να μπει ένας άνθρωπος μετρίου αναστήματος, σε αναγκάζει να νιώσεις το σώμα σου, να αφουγκραστείς τον εαυτό σου. Οι κινήσεις είναι μετρημένες, χωρίς όμως να ασφυκτιείς, ήρεμα, αβίαστα και στωικά· υποδεικνύεται ένα είδος «τελετουργικού». Κι έπειτα βυθίζεσαι· το σώμα νιώθει ασφαλές μέσα στην αγκαλιά της γούρνας.

Το νερό ξεχύνεται και διαφεύγει μέσα από τη σχισμή που δημιουργείται ανάμεσα στην στενή πόρτα και το δάπεδο, μια δέσμη φωτός έρχεται στο ύψος των ματιών και κάνει το βλέμμα να ακολουθήσει την πορεία του νερού προς την έξοδό του. Το άνοιγμα στο επάνω μέρος της πόρτας φτιάχνει ένα κάδρο στη φύση, που σε ησυχάζει και σε αφήνει να βυθιστείς και να αισθανθείς την επαφή. Το νερό έρχεται με ορμή από την οπή που βρίσκεται στην πλάτη της μπανιέρας, που γεμίζει με το κλείσιμο της απορροής κι όσο γίνεται το γέμισμα ο ήχος αλλάζει. Όλο το δωμάτιο λειτουργεί σαν ηχείο.











«πηγές Αρχαίου»

σ. 151, Αρχάνι, Αύγουστος 2010

σ. 152, «κλίμακες», Αρχάνι, Αύγουστος 2010

σ. 153, «ροή», Αρχάνι, Αύγουστος 2010

σ. 154, «εν-τυπώσεις», Αρχάνι, Αύγουστος 2010

σ. 155, «εν-τυπώσεις», Αρχάνι, Αύγουστος 2010

σ. 150-155, προσωπικό αρχείο

ΕΠΑΝΑΓΝΩΣΗ

Ξεκινώντας αυτή την έρευνα όλη η ιδέα στηρίχθηκε στην ανίχνευση και την ανάγνωση των πηγών με οποιοδήποτε τρόπο, σκίτσα, φωτογραφίες, συνεντεύξεις, video... Τελικά ο γραπτός λόγος ήταν το μέσο· αρχίσαμε να σκεφτόμαστε για το τι έπρεπε να πούμε και με ποιο τρόπο να μεταφέρουμε αυτή μας την εμπειρία. Τότε συνειδητοποιήσαμε πως όσα βιώσαμε θέλαμε να τα επικοινωνήσουμε σε ένα κοινό που σχετίζεται και σε ένα κοινό που δε σχετίζεται με το αντικείμενο μελέτης. Είχαμε την ανάγκη να εκφραστούμε με ένα πιο προσωπικό τρόπο, κάτι σαν ένα είδος ημερολογίου. Η πορεία μας έδειξε πως· ο στόχος που εξαρχής μας βασάνιζε και δεν γνωρίζαμε πως θα χειριστούμε το θέμα, προέκυψε εντέλει κατά τη διάρκεια των αναζητήσεών μας.

Οι θερμομεταλλικές πηγές της Ελλάδας δεν είναι γνωστές στον περισσότερο κόσμο και κυρίως στους νέους. Όσοι γνωρίζουν για τις πηγές είναι στο μεγαλύτερο ποσοστό ντόπιοι ή άνθρωποι που έρχονται από το εξωτερικό. Στη χώρα μας υπάρχει απαξίωση προς τις πηγές με συνέπεια τον παραγκωνισμό και την εγκατάλειψη. Σήμερα η στρόφη προς τα δυτικά πρότυπα ζωής προωθεί διαφορετικές τάσεις από το παρελθόν προς τον τρόπο διαχείρισης των πηγών με τη μορφή των «spa».

Κάθε φορά που γίνεται μια προσπάθεια αξιοποίησης αυτού του πλούτου, ταυτόχρονα υπάρχει και ο περιορισμός και ο εγκλωβισμός του. Η φυσική μορφή που εκφράζεται από το αυτοφυές αντικαθίσταται πολύ συχνά με την απερίσκεπτη, αλόγιστη κι επιπόλαια τάση

για εξυγίανση σε συνδυασμό με την ευκολία της χρήσης των σύγχρονων υλικών. Οι λουτρικές εγκαταστάσεις που συναντήσαμε σε αρκετές πηγές θυμίζουν τον απόηχο μιας άλλης εποχής, μιας εποχής ακμάζουσας που σήμερα όμως, έχει παραμείνει μια στάσιμη εικόνα του παρελθόντος: ωστόσο, σε κάποιες περιπτώσεις πηγών ο χρόνος έχει ενσωματώσει τις παρεμβάσεις στο τοπίο. Ο Άρης Κωνσταντινίδης είχε πει: «...Η αρχιτεκτονική στέκει μέσα στη φύση για να της κρατάει συντροφιά. Και μιλάει μαζί της, σε μία διαλογική συζήτηση. Και δεν υπάρχουν περιθώρια για διαφωνίες...».¹ Η ανθρώπινη παρέμβαση κάθε φορά αλλάζει την ταυτότητα της κάθε πηγής, τα χρώματά της, τα συστατικά της, τη θερμοκρασία της, το μέγεθός της, την απορροή της κι εντέλει την έκφρασή της. Ο χειρισμός της ροής του νερού μπορεί να δημιουργήσει εντάσεις, παύσεις, πυκνώσεις και αραιώ-

σεις: με την ανύψωση του νερού, με την εναλλαγή της διατομής σε περάσματα, με την υπογειοποίηση, με τη μορφή του ανάγλυφου του εδάφους.

Οι περισσότεροι λουόμενοι προτιμούν οι πηγές να μείνουν ανοιχτές στη φύση και οι όποιες παρεμβάσεις στο χώρο να είναι ήπιας μορφής, ώστε να ικανοποιούνται οι αισθητικές και λειτουργικές ανάγκες.

«...Μου αρέσει που είναι υπαίθριες οι πηγές, γιατί δεν σου κλείνει το μάτι, γιατί δεν παθαίνεις αυτό που συμβαίνει μες το σπίτι και όταν βγαίνεις από αυτό, που βλέπεις το απέναντι σπίτι...

Δεν μου αρέσει που δεν υπάρχει παρέμβαση στα στοιχειώδη, όπως η καθαριότητα. Μου αρέσει εδώ γιατί ξεφεύγω από το γκρι της πόλης και βρίσκομαι σε ένα φυσικό τοπίο. Ένας ξένος είναι δύσκολο να βρει τις πηγές καθότι ο χώρος είναι απεριποίητος. Οι γιατροί δεν παραδέχονται πως αυτά τα νερά μπορούν να θεραπεύσουν, ωστόσο σε πολλές περιπτώσεις θα μπορούσαν να αποφευχθούν κάποια φάρμακα...

¹ Άρης Κωνσταντινίδης, «Η αρχιτεκτονική της αρχιτεκτονικής», ημερολογιακά σημειώματα, Εκδόσεις Άγρα, 2004

Δεν υπάρχει αισθητική και αγάπη για τον τόπο, ώστε να αξιοποιηθεί η περιοχή για τους ίδιους. Δεν μπαίνουν στην διαδικασία να σκεφτούν, για παράδειγμα να απομονώσουν το τοπίο, την εικόνα που βλέπουμε ακόμη και το δρόμο και να δουλέψει το μυαλό σε άλλο επίπεδο, θα το δει μεμονωμένα για λόγους θεραπείας ή για κάτι πρακτικό, όπως για ένα ηλικιωμένο που χρειάζεται σκίαση, έστω και κάτω από ένα τσίγκο. Εμένα προσωπικά με ενοχλεί...

Θα προτιμούσα το τοπίο στις Θερμοπύλες να έχει μείνει απείραχτο, γιατί τώρα υπάρχει η αίσθηση της εγκατάλειψης. Τουλάχιστον εδώ το τοπίο όπως ήταν έμεινε, είναι παρθένο. Δεν υπάρχει λεπτότητα στο χειρισμό... Οι θεραπευτικές ιδιότητες μεταφέρονται στον κόσμο δια του στόματος, δεν υπάρχει ενημέρωση...»

Έφη, λουόμενη (Ψωρονέρια, Ιούλιος 2010)

«...Είσαι ένα μέρος του κόσμου κι εσύ, όταν το τοπίο είναι φυσικό. Μεγάλο μέρος του κόσμου επιθυμεί την ύπαρξη πολυτέλειας, γιατί ουσιαστικά εκτιμάται ότι πληρώνεται. Ωστόσο, ο κόσμος που πηγαίνει στις πηγές τις εκτιμά και δεν θέλει ιδιαίτερες αλλαγές στο χώρο παραμόνο τα απαραίτητα, όπως είναι η καθαριότητα...

Υπάρχει η εντύπωση στους νέους πως τα ζεστά νερά είναι για τους γέρους και οι περισσότεροι δεν πάνε γι' αυτό τον λόγο. Ο κόσμος εκτιμά ακόμη περισσότερο τις πηγές όταν πηγαίνουν σε αυτές άνθρωποι που σχετίζονται με το σώμα και την υγεία, όπως είναι οι γιατροί και οι γυμναστές... Στο εξωτερικό κάνουν μπάνιο σε υπαίθριες πηγές, ενώ έχει χιόνι. Εδώ τις συνομπάρουν συνήθως...

Δεν σε περιορίζει το μέρος, βγαίνεις για να ξεσκάσεις, ενώ στο Πλατύστομο δε συμβαίνει αυτό, είναι σαν να έχουν φυλακίσει την πηγή. Δεν μου άρεσε που ήταν κλειστό το κτήριο από πάνω, το τσιμέντο κλπ. Αυτό που μου άρεσε ήταν η πίεση που υπήρχε στο νερό...»

Κώστας, λουόμενος (Ψωρονέρια, Ιούλιος 2010)

«...Στη μεγάλη λίμνη των Ψωρονερίων όταν φτιάχτηκε το υδροθεραπευτήριο ριχνόντουσαν γυαλιά για να μην μπορεί να τα επισκεφτεί ο κόσμος και να αναγκάζεται να πληρώνει εισιτήριο για να πηγαίνει στις μικρές γούρνες. Ωστόσο ο κόσμος καθάρισε την μεγάλη λίμνη κι αποδοκίμασε την εκμετάλλευση των πηγών...»

Βασιλική, λουόμενη (Ψωρονέρια, Αύγουστος 2010)

Σήμερα πολλές πηγές είναι δύσκολο να εντοπιστούν, καθώς το πέρασμα σε ιδιώτες τις απομόνωσε από τον κόσμο και τις έκλεισε σε μια δεξαμενή. Ακόμη και οι κάτοικοι των περιοχών όπου βρίσκονται οι πηγές δεν γνωρίζουν ουσιαστικά την τοποθεσία τους: η ιδιωτικοποίηση έχει αποκλείσει τους ντόπιους με βίαιο τρόπο. Γι'ακόμη μία φορά οι πηγές χάνονται στο χρόνο, μόνο που τώρα οι συνθήκες δεν ευνοούν για την επανεμφάνισή τους. Επιπλέον ο εξαναγκασμός της άντλησης του νερού με τις γεωτρήσεις υποβαθμίζει την ποιότητα της πηγής ή ακόμη και την εξαφανίζει.² Αξίζει να σημειωθεί πως στην ανάβλυση της πηγής εκλύονται αέρια υπό τη μορφή των φυσαλίδων που εμπεριέχουν συστατικά με ευεργετικές και χαλαρωτικές ιδιότητες. Παράλληλα τα συστατικά και η θεραπευτική δράση του νερού αλλοιώνονται, όταν γίνεται περαιτέρω θέρμαν-

² Γ. Μαστρόκαλος, «Υδρογεωλογική προμελέτη για την αξιοποίηση του φυσικού θερμομεταλλικού νερού των πηγών Πλατυστόμου», Αθήνα 1986

ση ή ψύξη και γι' αυτό τον λόγο οι μετρήσεις γίνονται στην πηγή και όχι στις πισίνες.³

Οι πηγές αποτελούν ένα χαμένο και κρυμμένο κόσμο, είναι ένα είδος απομονωμένου κόσμου· ο χρόνος εδώ λειτουργεί διαφορετικά, έχει το δικό του ρυθμό, ένα ρυθμό που δεν ακολουθεί τις σύγχρονες απαιτήσεις αλλά τις προσωπικές ανάγκες του καθένα. Γίνεται μια διακοπή και μια νέα αρχή τόσο στο χρόνο όσο και στον τόπο, μια ετεροτοπία. Πρόκειται για τόπους οριακούς· δίπλα στις αναβλύσεις υπάρχουν ρήγματα και χαράδρες, θάλασσα, ποτάμια και βουνά. Ο ανθρωπίνος παράγοντας έχει δημιουργήσει και νέα, τεχνητά όρια με τους αυτοκινητόδρομους, που δίνουν μια άλλη διάσταση στο χρόνο. Οι θερμοπηγές μπορούν να είναι στάσεις ενός ταξιδιού, ένα πέρασμα που μπορεί κα-

³ Μαριλένα Β. Παπαγεωργίου, «Χωρική οργάνωση, ανάπτυξη και σχεδιασμός του θερμαλιστικού τουρισμού στην Ελλάδα» Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας 2009

νείς να σταματήσει για να ξεκουραστεί, να ανανεωθεί και να συνεχίσει για τον τελικό του προορισμό. Όταν όμως, ο πονεμένος ξεκινάει το ταξίδι για τις πηγές, τότε οι πηγές γίνονται ο τελικός προορισμός και το ταξίδι η αρχή της μύησης. Με τη βύθιση του κουρασμένου σώματος στο νερό δίνεται το «χρίσμα», περιμένει καρτερικά να απαλλαγεί από τον πόνο· η πίστη είναι οδηγός, παρηγοριά κι ελπίδα. Ο αριθμός των μπάνιων είναι συγκεκριμένος⁴ και μονός, σύμφωνα με τους μυημένους. Έπειτα, ακολουθεί ο άτυπος όρκος επιστροφής στο άγιο νερό. Αυτό τον όρκο κάποιιο τον δίνουν, άλλοι όχι και γι' άλλους αργεί να έρθει. Το καλωσόρισμα εδώ είναι θερμό· η συμπαράσταση των ήδη μυημένων, βοηθά στην ενίσχυση της πίστης, οι ιστορίες, οι θρύλοι και οι παραδόσεις που υπάρχουν για τα θαύματα του νερού αλλά και η ανάγκη για πί-

⁴ Σε κάθε πηγή ο αριθμός των μπάνιων αλλάζει ανάλογα με τις ιδιότητες του νερού

στη των ίδιων και των ανθρώπων που συντροφεύουν τον πονεμένο σε αυτή του την πορεία. Ύστερα, δεν είναι μόνο ο αρχικός στόχος που κρατά τον λουόμενο στις πηγές, στη συνέχεια είναι και οι παρέες, «τα πηγαδάκια», οι συζητήσεις, τ' αποφθέγματα για τις ανθρώπινες σχέσεις και τη ζωή, τα πειράγματα και τα παιχνίδια. Σήμερα ο κόσμος είναι μοναχικός, όχι εδώ. Η φύση είναι ανοιχτή· ο κόσμος είναι ανοιχτός, δεκτικός, ότι και να λέγεται δεν παρεξηγείται, οι σχέσεις είναι πιο οικείες και πολλές φορές συνεχίζονται κι έξω από αυτούς τους τόπους. Πρόκειται άλλωστε για τόπους ενεργειακούς, η θέρμη του νερού αποφορτίζει κι απελευθερώνει το σώμα, το μυαλό και την ψυχή. Συνυφασμένοι είναι αυτοί οι τόποι και με τα πλάσματα τα μυθικά, τις νύμφες, σύμβολα αισθησιασμού και ξελογιάσματος, που κατοικούσαν πάντα εδώ και φαίνεται να συνεχίζουν να τέρπουν ακόμη τον άνθρωπο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ

Θερμοπόλες⁵

θερμοκρασία: 40 °C

χαρακτηρισμός: υπέρθερμη, υδροθειοχλωριονατριούχος ισότονη, μεταλλική, υποτονική, υφάλμυρη, έντονη μυρωδιά, ραδιενεργή (0,6 mäche).

συστατικά: CO₂ - Cl⁻ - Na⁺ - Mg²⁺ - Ca²⁺ - K⁺ - Br⁻ - H₂S - HCO₃ - SO₄, PH 6,5.

ενδείξεις: ρευματικές, αρθρικές, γυναικολογικές και παθήσεις περιφερειακών νεύρων, μυαλγίες, ισχιαλγίες, οσφιαλγίες, φλεβίτιδες.

καλλιδρόμου⁶

θερμοκρασία: 33 °C

⁵ 1. Κων/νος Καραγκούνης, «Hydrogeologische Untersuchungen der Thermal-und Mineralquellen im östlichen Mittelgriechenland», Sonderdruck aus, Steirische Beiträge Zur Hydrogeologie, Jahrgang 1978, 2. Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών πηγών Ελλάδας-Ελληνική Θερμολιστική Εταιρεία, «Ελληνικός θερμολισμός: Ιαματικές πηγές και λουτροπόλεις», Θεσσαλονίκη 2006

⁶ 1. Κων/νος Καραγκούνης, «Hydrogeologische Untersuchungen der Thermal-und Mineralquellen im östlichen Mittelgriechenland», Sonderdruck aus, Steirische Beiträge Zur Hydrogeologie, Jahrgang 1978, 2. Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών πηγών Ελλάδας-Ελληνική Θερμολιστική Εταιρεία, «Ελληνικός θερμολισμός: Ιαματικές πηγές και λουτροπόλεις», Θεσσαλονίκη 2006

χαρακτηρισμός: υπόθερμη υδροθειούχος αλιπηγή, ραδιενεργή (0,45 mäche).

συστατικά: CO₂ - Cl⁻ - Na⁺ - Mg²⁺ - Ca²⁺ - K⁺ - Br⁻ - H₂S - I⁻ - Fe²⁺ - HCO₃

ενδείξεις: δερματικές παθήσεις, ρευματοπάθειες, αρθροπάθειες, ισχιαλγίες.

καμένα βούρα⁷

πηγές δεξαμενής

θερμοκρασία: 34-41 °C, τα ιαματικά νερά αναβλύζουν από πολλές πηγές, της ίδιας περίπου χημικής σύστασης, διαφορετικής όμως ραδιενέργειας και θερμοκρασίας.

χαρακτηρισμός: ομοιόθερμες, χλωριονατριούχες μεταλλικές-υποτονικές, μυρίζουν σίδηρο, αλμυρές, ραδιενεργές (160 mäche).

⁷ 1. Κων/νος Καραγκούνης, «Hydrogeologische Untersuchungen der Thermal-und Mineralquellen im östlichen Mittelgriechenland», Sonderdruck aus, Steirische Beiträge Zur Hydrogeologie, Jahrgang 1978, 2. Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών πηγών Ελλάδας-Ελληνική Θερμολιστική Εταιρεία, «Ελληνικός θερμολισμός: Ιαματικές πηγές και λουτροπόλεις», Θεσσαλονίκη 2006, 3. «Οδηγός λουτροπόλεων Φθιώτιδος», Εκδ. Περιοδικού Φθιώτιδος

συστατικά: , CO₂ - Cl⁻ - Na⁺ - Mg²⁺ - Ca²⁺ - K⁺ - H₂S - Fe²⁺ - HCO₃⁻, PH 6,7.

ενδείξεις: υδροθεραπεία για χρόνιους ρευματισμούς, νευραλγίες, νευροφυτικές διαταραχές, βαρηκώια, αρθρίτιδες, νεφρίτιδες, γυναικολογικές παθήσεις, δερματοπάθειες, παθήσεις του κυκλοφορικού συστήματος.

κονιαβίτη⁸

θερμοκρασία: 35 °C

χαρακτηρισμός: υδροθειοχλωριονατριούχος, ραδιενεργή (2,6 m a c h e).

συστατικά: CO₂ - Cl⁻ - Na⁺ - Mg²⁺ - Ca²⁺ - K⁺ - H₂S - Fe²⁺ - HCO₃⁻, PH 6,5.

ενδείξεις: ρευματισμοί των άρθρων και χρόνιες ρευματοειδείς αρθρίτιδες, λοιμώξεις και φλεγμονώδεις παθήσεις αρθρώσεων, χρόνια ρευματισμοί, μετατραυματικές αρθρίτιδες, κατάγματα, χρόνιες βρογχίτιδες, βρογχεκτασίες, κάποιες μορφές βρογχικού άσθματος, δερματοπάθειες, ψωρίασεις, ακμή,

⁸ 1. Κων/νος Καραγκούνης, «Hydrogeologische Untersuchungen der Thermal- und Mineralquellen im östlichen Mittelgriechenland», Sonderdruck aus, Steirische Beiträge Zur Hydrogeologie, Jahrgang 1978, 2. Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών πηγών Ελλάδας - Ελληνική Θερμαλιστική Εταιρεία, «Ελληνικός θερμαλισμός: Ιαματικές πηγές και λουτροπόλεις», Θεσσαλονίκη 2006, 3. «Οδηγός λουτροπόλεων Φθιώτιδος», Εκδόσεις Περιοδικού Φθιώτιδος

χρόνιες κνιδώσεις, χολής, ηπατική ανεπάρκεια, γυναικολογικές παθήσεις, χρόνια άσθμα, βρογχίτιδες, χρόνιες ρινίτιδες.

αφροδίτης⁹

θερμοκρασία: 32 °C

χαρακτηρισμός: υδροθειοχλωριονατριούχος, σιδηρούχος, περιέχει κολλοειδές θείο

ενδείξεις: δερματικές παθήσεις (ψωρίαση, έκζεμα, κνιδωση, ακμή).

πλατυστόμου¹⁰

ισώ

θερμοκρασία: 32,5 °C

χαρακτηρισμός: μεσόθερμη, αλκαλική, χλωριονατριούχος υδροθειοπηγή, ολιγομεταλλική-υποτονική, ραδιενεργή (0,14 m a c h e).

⁹ 1. Κώστας Ζαχαρόπουλος, Ηλίας Μπαρμπίκας, Γιώργος Χριστοδουλόπουλος, «Τα λουτρά της Ελλάδας», Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2001, 2.<http://agserafim.tripod.com/fthiotida.htm>, επίσκεψη Σεπτέμβρη 2010

¹⁰ 1. Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών πηγών Ελλάδας - Ελληνική Θερμαλιστική Εταιρεία, «Ελληνικός θερμαλισμός: Ιαματικές πηγές και λουτροπόλεις», Θεσσαλονίκη 2006, 2. «Οδηγός λουτροπόλεων Φθιώτιδος», Εκδόσεις Περιοδικού Φθιώτιδος, 3. <http://agserafim.tripod.com/fthiotida.htm>, επίσκεψη Σεπτέμβρη 2010

συστατικά: CO₃ - Cl⁻ - Fe²⁺ - Na⁺ - Mg²⁺ - Ca²⁺ - K⁺ - Al⁺ - Br⁻ - H₂S - NH₄ - SO₄ - HPO₄ - HCO₄, PH 8.

ενδείξεις: ρευματοπάθειες, αρθροπάθειες, δερματοπάθειες, γυναικολογικές παθήσεις

υ γ ε ι α :

θερμοκρασία: 25,5°C

χαρακτηρισμός: υπόθερμη, υδροθειούχος, ολιγομεταλλική-υποτονική, ραδιενεργή (0,36 m a c h e).

συστατικά: CO₃ - Cl⁻ - Fe²⁺ - Na⁺ - Mg²⁺ - Ca²⁺ - K⁺ - Al⁺ - Br⁻ - H₂S - NH₄ - SO₄ - HPO₄ - HCO₄

ενδείξεις: ποσιθεραπεία για παθήσεις ήπατος, χοληφόρων οδών, πεπτικού συστήματος και ουροφόρων οδών.

υπάτης¹¹

θερμοκρασία: 33,5 °C

χαρακτηρισμός: μεσόθερμη, οξυπηγή, υδροθειοχλωρονατριούχος, μεταλλική – υποτονική, μεγάλη διαύγεια, οσμή

¹¹ 1. Ν. Λεούσης, Ε.Ζουροπούλου, «*ιαματικά λουτρά Υπάτης, θεραπευτικός οδηγός λουόμενων*», Αθήνα 1981, 2. Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών πηγών Ελλάδας - Ελληνική Θερμολιστική Εταιρεία, «*Ελληνικός θερμολισμός: Ιαματικές πηγές και λουτροπόλεις*», Θεσσαλονίκη 2006, 3. «*Οδηγός λουτροπόλεων Φθιώτιδος*», Εκδ. Περιοδικού Φθιώτιδος, 4. <http://agserafim.tripod.com>, επίσκεψη Σεπτέμβρης 2010

υδρόθειου, υφάλμυρη, ραδιενεργή (0,6 m a c h e).

συστατικά: CO₂ - Cl⁻ - Na⁺ - Mg²⁺ - Ca²⁺ - K⁺ - Br⁻ - H₂S - HCO₃

ενδείξεις: παθήσεις κυκλοφορικού συστήματος, καρδιοπάθειες, μυοκαρδίτιδες στο αρχικό στάδιο, αρτηριακές υπερτάσεις, στηθάγχη, τοπικές ασφυξίες των δακτύλων, δερματοπάθειες, ρευματοπάθειες, αρθροπάθειες, ημικρανίες, μετατραυματικές καταστάσεις, χρόνιες παθήσεις του νευρικού συστήματος.

παλαιοβράχα¹²

θερμοκρασία: 26,5 C

συστατικά: HBO₂, HOCH₂-CHOH-CH₂OH, ασθενή οσμή θείου, ραδιενέργεια (0,4 m a c h e), PH 9,6.

ενδείξεις: αρθρικά, διαβήτης, ψωρίασεις, νεφρολιθιάσεις, χολολιθιάσεις, χολοκυστίτιδες, ηπατίτιδες, άσθμα, χρόνιες εντεροκολίτιδες, ελαφρές δερματοπάθειες.

¹² 1.Βασίλης Α. Μάργαρης, «*Φθιώτιδα – Λαμία*», Εκδόσεις: Βασίλης Α. Μάργαρης, Λαμία 2000 2.<http://sites.google.com/episkepsi> Αύγουστος 2010

αρχανίου¹³

θερμοκρασία: 28° C

χαρακτηρισμός: θειούχος αλκαλοπηγή

συστατικά: NO₃ - CO₃ - CO₂ - Cl⁻ - OH⁻ - Ca²⁺ - Na⁺ - Mg²⁺ -

K⁺ - Br⁻ - H₂S - SO₄ - SiO₂ - Fe²⁺, PH 11,7.

λεξιικό συστατικών

Cl⁻ : χλώριο

Fe₂⁺ : σίδηρος

Na⁺ : νάτριο

Mg₂⁺ : μαγνήσιο

Ca₂⁺ : ασβέστιο

K⁺ : κάλιο

I⁻ : ιώδιο

Al⁺ : αργίλιο Br⁻ : βρώμιο

CO₂ : διοξείδιο του άνθρακα

CO₃: ανθρακικό ιόν

H₂S : υδρόθειο

SO₄ : θειικό ιόν

OH⁻ : υδροξύλιο

NH₄ : αμμώνιο

HPO₄ : υδροφωσφορικό ιόν

HCO₄ : υδροανθρακικό ιόν

NO₃ : διοξείδιο του αζώτου

SiO₂ : Διοξείδιο του Πυριτίου

HBO₂ : μεταβορικό οξύ

HOCH₂-CHOH-CH₂OH : γλυκερίνη

πρέπει να σημειωθεί πως κάποιες ομάδες ανθρώπων δεν ενδείκνυται να κάνουν μπάνιο στις πηγές και χρειάζονται τη σύσταση ιατρού για κάθε μία από αυτές (κυρίως για τις πηγές υψηλής θερμοκρασίας και περιεκτικότητας σε ράδιο).

¹³ Β. Τσιούμα, Β. Ζοράνα, «Υδρογεωλογική αναγνώριση για την αξιοποίηση της πηγής λουτρά Αρχανίου του νομού Φθιώτιδας», Αθήνα 1999

βιβλιογραφία

Αθανάσιος Δ. Γκίκας, «*Λουτρά Υπάτης*», Ιστορία και στοργικές μνήμες, Έκδοση του Δήμου Υπάτης, 2001

Βασίλης Α. Μάργαρης, «*Φθιώτιδα-Λαμία*», Εκδόσεις: Βασίλης Α. Μάργαρης, Λαμία 2000

Β. Τσιούμα, Β. Ζοράπα, «*Υδρογεωλογική αναγνώριση για την αξιοποίηση της πηγής λουτρά Αρχανίου του νομού Φθιώτιδας*», Αθήνα 1999

Γ. Μαστρόκαλος, «*Α. Υδρογεωλογική προμελέτη για την αξιοποίηση του φυσικού θερμομεταλλικού νερού των πηγών Πλατυστόμου*», Προγραμματική Σύμβαση Κοινότητας Πλατυστόμου και Εργαστήρι Οργανικής-Χημικής Τεχνολογίας ΕΜΠ, Αθήνα 1986.

Δημήτριος Γ. Καπνιάς, «*η κοιλάδα του Σπερχειού στο χωροχρόνο*», Εκδόσεις : Σταμούλης, Πάτρα 2000.

Δημήτριος Δ. Λυπουρλής, «*Ιπποκρατική ιατρική*», Σημειώσεις: Ορκος, Περί ιερής νούσου, Περί αέρων υδάτων τόπων, Προγνωστικών, Εκδόσεις: Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1983.

Ευγενίου Φωκά, «*Γενικά αρχαία υδροθεραπείας και ιατρικής κλιματολογίας*», Αθήνα 1957

Ευθυμίου Γ., Μερτζάνης Α., Σαπουντζής Μ., Ζακυνθινός Γ., «*Ανθρωπογενείς επιδράσεις στο δέλτα του π. Σπερχειού-μέτρα προστασίας, ανάδειξης και διαχείρισης των φυσικών οικοσυστημάτων*», HELECO TEE, Αθήνα 2005

Θεοκλής Καναρέλης, «*Τοπίο - Το λάιφ στάιλ αρνείται τον χρόνο*», Καθημερινή: 22-06-08

Ιωάννης Γ. Βορτσέλας, «*Φθιώτις η προς Νότον της Όθρυος : ήτοι απάνθισμα ιστορικών και γεωγραφικών ειδήσεων από των*

αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς», Έκδοσεις: τύποις Αυγής, Αθήνα 1907

Κων/νος Καραγκούνης, «*Σημειώσεις εκπαιδευτικής εκδρομής, διαδρομή Αθήνα-Θερμοπούλες*», Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Μάθημα Γεωλογίας, Αθήνα 2004

Κων/νος Καραγκούνης, «*Hydrogeologische Untersuchungen der Thermal-und Mineralquellen im östlichen Mittellgriechenland*», Sonderdruck aus, Steirische Beiträge Zur Hydrogeologie, Jahrgang 1978

Κων/νου Χρ. Φλώρου, «*Η επαρχία Φθιώτιδας*», Εκδόσεις: Γουτεμβέργιος, Λαμία 1988

Κώστας Ζαχαρόπουλος, Ηλίας Μπαρμπίκας, Γιώργος Χριστοδουλόπουλος, «*Τα λουτρά της Ελλάδας*», Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2001

Κ. Χαριτάκη, «*Ιαματικά πηγαί και λουτροπόλεις της Ελλάδος*», 1936

Μαριλένα Β. Παπαγεωργίου, «*Χωρική οργάνωση, ανάπτυξη και σχεδιασμός του θερμολιστικού τουρισμού στην Ελλάδα*», Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2009

Ν. Λεούσης, Ε.Ζουροπούλου, «*ιαματικά λουτρά Υπάτης, θεραπευτικός οδηγός λουόμενων*», Αθήνα 1981

Ντάφης Σ. «*Το έργο οικοτόπων στην Ελλάδα : δίκτυο φύση 2000*», Επιμέλεια: Μπόμπορη Δήμητρα, Θεσσαλονίκη: Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας, Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων, 1997

Σεραφείμ Κ. Τσίτσας, «*Τουριστική Φθιώτης*», Οδηγός ταξιδιώτη, Ανάτυπον Περιοδικού Φθιώτις, 1957.

Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών πηγών Ελλάδας - Ελληνική Θερμαλιστική Εταιρεία, «*Ελληνικός θερμαλισμός: Ιαματικές πηγές και λουτροπόλεις*», Θεσσαλονίκη 2006

Τζέλη Χατζηδημητρίου, « *Το άγιο νερό, ιαματικές πηγές της Λέσβου*», Αθήνα 2003

Τριαντάφυλλος Δ. Παπαναγιώτου, «*ιστορία και μνημεία της Φθιώτιδος*», έκδοση: Δήμου Λαμιέων, Αθήνα 1971.

Georges Vigarello, «*Το καθαρό και το βρόμικο : η σωματική υγιεινή από τον Μεσαίωνα ως σήμερα*», Μετάφραση: Μαρκέτος Σπύρος, Εκδόσεις: Αλεξάνδρεια , Αθήνα 2000.

P. Decharme, «*Μυθολογία της αρχαίας Ελλάδος*», μετάφραση: Αδαμάντιος Ι. Αδαμαντίου, Εκδότης: Ι.Ν. Σιδέρης, Αθήνα 1932

Εγκυκλοπαίδεια Δομή, Εκδόσεις: Δομή, Αθήνα 1971

«*Οδηγός λουτροπόλεων Φθιώτιδος*», Εκδόσεις Περιοδικού Φθιώτιδος

Ε.Ο.Τ., «*Λουτροπόλεις και ιαματικά πηγαί*», Αθήνα 1966

ηλεκτρονική βιβλιογραφία

<http://www.ethnos.gr/επίσκεψη Μάης 2010>

<http://users.sch.gr/ppapachr/kallidromo1/kallidromo.html/επίσκεψη Ιούλης 2010>

<http://www.dimosgorgopotamou.gr/επίσκεψη Ιούλης 2010>

<http://www.iatrikathemata.gr/platystomo.htm/επίσκεψη Αύγουστος 2010>

<http://sites.google.com/site/palaiovraha/village/iamatika/επίσκεψη Αύγουστος 2010>

http://www.civ.uth.gr/lessons/52%5Ckephalaio_4.pdf/επίσκεψη Σεπτέμβρης 2010

<http://agserafim.tripod.com/fthiotida.htm>, επίσκεψη Σεπτέμβρης 2010

<http://www.aganet.gr/360virtualtourwebcams/thronio-local-history.html/επίσκεψη Οκτώβρης 2010>

φωτογραφικό υλικό

<http://www.tmth.edu.gr/> επίσκεψη Νοέμβρης 2010

προσωπικό αρχείο των Ελένη Τσατσάνη-Ευαγγελία Αποστόλου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

π ρ ο σ έ γ γ ι σ η

γ ε ν ι κ ά

9 ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ ΝΟΜΟΥ ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ

9 μορφολογία - γεωλογικά φαινόμενα

11 θερμομεταλλικές πηγές περιοχής Ευβοϊκού και Μαλιακού κόλπου

12 χλωρίδα

14 ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

16 οι μύθοι και οι παραδόσεις – η ιερότητα των χώρων

θ έ σ ε ι ς κ α ι α ν ι χ ν ε ύ σ ε ι ς

25 ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ

30 «Πηγές Τριακοσίων»

60 «Πηγές Λεωνίδα»

67 ΠΗΓΕΣ ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΟΥ

71 «η μεγάλη λίμνη»

83 «οι μικρές γούρνες»

93	ΚΑΜΕΝΑ ΒΟΥΡΛΑ
98	«Πηγή Κονιαβίτη»
104	«Πηγή Αφροδίτης»
111	ΛΟΥΤΡΑ ΥΠΑΤΗΣ
125	ΛΟΥΤΡΑ ΠΛΑΤΥΣΤΟΜΟΥ
135	ΠΑΛΑΙΟΒΡΑΧΑ
145	ΑΡΧΑΝΙ
157	ΕΠΑΝΑΓΝΩΣΗ
162	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
162	ιδιότητες των πηγών
166	βιβλιογραφία
167	ηλεκτρονική βιβλιογραφία

ο φ ε ι λ έ ς

κατά τη διάρκεια της έρευνάς μας αρκετοί άνθρωποι αν και δεν μας γνώριζαν προσφέρθηκαν να μας βοηθήσουν με τις εμπειρίες τους και τις γνώσεις τους. Ευχαριστούμε τον κ. Κωνσταντίνο Καραγκούνη, καθηγητή Πανεπιστημίου Αμβούργου - Ε.Μ. Πολυτεχνείου και πρόεδρο της επιτροπής προστασίας ιαματικών φυσικών πόρων, τον κ. Ανάργυρο Τσούτσο, διευθυντή του υδροθεραπευτηρίου Υπάτης, τον κ. Κωνσταντίνο Χαντζή, υπάλληλο του δήμου Μακρακώμης στο γραφείο αγροτικής ανάπτυξης, την κ. Βακίρτζηδέλη Σοφία, βιβλιοθηκονόμο προϊσταμένη των ΓΑΚ-Αρχείων Ν. Φθιώτιδας και τον κ. Θανάση Κακκαβά, πρόεδρο του χωριού Αρχαίου. Θέλουμε ιδιαίτερα να ευχαριστήσουμε τους λουόμενους που μας καλοδέχτηκαν και με το χαμόγελό τους μας ενθάρρυναν και μας μύησαν στον κόσμο των πηγών. Τέλος, θέλουμε να ευχαριστήσουμε τον καθηγητή μας Θεοκλή Καναρέλη και τους δικούς μας ανθρώπους που στάθηκαν δίπλα μας ο καθένας με τον δικό του τρόπο.

Ελένη - Ευαγγελία



